

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

С. М. Вакуленко

СОЦІОЛОГІЯ СІМ'Ї
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС

Харків – 2021

УДК 316.36
В 14

Рецензенти:

І. І. Шеремет – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
Т. В. Яковенко – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології управління та соціальної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

*Затверджено до друку рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 2 від 18 грудня 2020 року)*

Вакуленко С. М.

В 14 Соціологія сім'ї : навчально-методичний комплекс / С. М. Вакуленко. – Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2021. – 68 с.

Видання містить авторську програму, плани семінарських занять, орієнтовні теми курсових робіт, завдання для підсумкового й поточного контролю, список джерел із навчальної дисципліни «Соціологія сім'ї» для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» освітньої програми «Соціальна робота» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Призначене для вдосконалення методичного забезпечення цієї дисципліни.

УДК 316.36

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2021
© Вакуленко С. М., 2021
© Дончик І. М., макет обкладинки, 2021

ЗМІСТ

Передмова	4
Форми навчальної діяльності.....	6
Тематичний план навчального курсу «Соціологія сім'ї»	9
Програма курсу	10
Плани семінарських занять	16
Теми курсових робіт	43
Тестові завдання.....	45
Питання до екзамену.....	54
Список літератури.....	56

ПЕРЕДМОВА

Сім'я є найдавнішим та одним із найважливіших соціальних інститутів суспільства. Становище сім'ї в суспільстві є одним із ключових показників рівня його розвитку, тому навчальний курс «Соціологія сім'ї» посідає важливе місце в системі підготовки фахівців із соціальної роботи у вищій школі.

Концепція курсу виходить з того, що існує своя специфіка соціологічного підходу до сім'ї як об'єкта вивчення, а саме: сім'я розглядається одночасно і як соціальний інститут, і як мала соціальна група. Тому тематично зміст курсу умовно можна поділити на три частини. Перша включає в себе питання, що стосуються сім'ї як соціального інституту, в другій сім'я розглядається як об'єкт потреб особистості. Третя частина містить тему, присвячену сімейній політиці держави, де аналізуються сутність сімейної політики, її основні принципи, цілі, завдання, ресурси. Докладно розглядається становлення сімейної політики української держави, її законодавчі, організаційні аспекти й чинники, що впливають на ефективність. Завершує третю частину й курс у цілому тема, в рамках якої розглядається сучасний стан і тенденції розвитку інституту сім'ї в українському суспільстві.

Метою викладання навчальної дисципліни є засвоєння студентами основних понять дисципліни, теоретичного та практичного матеріалу, що стосується функціонування сім'ї як соціального інституту та малої соціальної групи.

Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- 1) ознайомити студентів з етапами й тенденціями розвитку соціального інституту сім'ї;
- 2) проаналізувати взаємозв'язок між розвитком суспільства та еволюцією інституту сім'ї;
- 3) ознайомити студентів із специфікою досліджень сім'ї в соціології;
- 4) розглянути проблематику шлюбно-сімейних відносин на сучасному етапі розвитку суспільства;
- 5) розкрити соціологічні аспекти сімейної політики.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми, студенти повинні набути таких компетентностей і демонструвати такі результати навчання.

Фахові компетентності:

– здатність до аналізу психічних властивостей, станів і процесів, процесів становлення, розвитку та соціалізації особистості, розвитку соціальної групи і громади;

– здатність до цінування та поваги різноманітності, унікальності й мультикультурності особистості;

- здатність оцінювати проблеми, потреби, специфічні особливості та ресурси клієнтів;
- здатність розробляти шляхи подолання проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення;
- здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із урахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей;
- здатність до генерування нових ідей та креативності у професійній сфері.

Заплановані результати навчання:

- вміти ідентифікувати, формулювати і вирішувати завдання у сфері соціальної роботи, інтегрувати теоретичні знання та практичний досвід;
- вміти формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу соціальної проблеми;
- вміти використовувати методи профілактики для запобігання можливих відхилень у психічному розвитку, порушень поведінки, міжособистісних стосунків, для розв'язання конфліктів, попередження соціальних ризиків та складних життєвих обставин;
- вміти демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів і упереджень.

ФОРМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На семінарських заняттях студентам пропонується активність у формі:

1) участі в усних опитуваннях, тобто відповідей на поставлені викладачем запитання; 2) коротких доповідей або повідомлень на окреслену викладачем тематику.

Очікується, що на семінарських заняттях студенти демонструватимуть вміння самостійно мислити й формулювати не просто оригінальні, а, що набагато важливіше, логічні й обґрунтовані судження й висновки, які базуються не тільки на власних припущеннях, а будуються, виходячи з пройденого матеріалу та напрацювань і здобутків визнаних фахівців у конкретній галузі, включаючи полеміку з ними з демонстрацією вміння вести дискусію.

Критерії оцінювання

2 бали – студент/студентка надали послідовну, логічну, обґрунтовану відповідь; продемонстрували вміння вільно формулювати аргументовані висновки та самостійно застосовувати знання в конкретних ситуаціях.

1 бал – студент/студентка надали спрощену й неповну відповідь; продемонстрували вміння систематизувати та узагальнювати інформацію, але неспроможність її аналізувати й формулювати аргументовані висновки.

0 балів – студент/студентка надали спрощену й неповну відповідь, припустившись помилок; продемонстрували невміння систематизувати та узагальнювати інформацію.

Контрольні роботи, передбачені навчальним планом

Контрольна робота № 1. Містить три завдання, під час виконання яких очікується, що студенти продемонструють вміння самостійно мислити й висловлювати власні думки; аналізувати соціальні проблеми; аргументовано висловлювати власне, можливо, критичне ставлення до думок провідних фахівців у галузі соціології сім'ї. Виконання завдань контрольної роботи оцінюється в цілому за **15-бальною шкалою**. Відповіді на питання контрольної роботи оцінюються, виходячи з таких критеріїв:

11–15 балів – студент/студентка надали повну, послідовну, логічну відповідь з відсутністю помилок; продемонстрували здатність до систематизації, узагальнення та аналізу інформації, до вільного формулювання аргументованих висновків; вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

6–10 балів – студент/студентка надали повну, послідовну, логічну відповідь; продемонстрували здатність до систематизації, узагальнення та аналізу інформації, до вільного формулювання аргументованих висновків; припустилися незначних помилок, що не вплинули в цілому на загальне вирішення завдань.

0–5 балів – студент/студентка надали спрощену й неповну відповідь, коли завдання в основному виконані, але студент/студентка не володіють глибоко матеріалом, його/її знання мають розрізнений характер; продемонстрували здатність до систематизації й узагальнення інформації, але в той же час неспроможність її аналізувати й формулювати аргументовані висновки; припустилися суттєвих помилок, що вплинули на загальне вирішення завдань.

Контрольна робота № 2. Завдання до контрольної роботи представлені в тестовій формі, всього налічується 25 завдань. За кожну правильну відповідь студент/студентка отримують **1 бал**. Максимальна кількість балів, яку може отримати студент/студентка після виконання тестових завдань, складає **111 балів**, мінімальна кількість – **0 балів**. Далі одержані бали переводяться в **15-бальну шкалу** за представленою в таблиці схемою.

Таблиця 1

Оцінка за 15-бальною шкалою	Набрана кількість балів
15	105–111 балів
14	98–104 бали
13	91–97 балів
12	84–90 балів
11	77–83 бали
10	70–76 балів
9	63–69 балів
8	56–62 бали
7	49–55 балів
6	42–48 балів
5	35–41 бал
4	28–34 бали
3	21–27 балів
2	14–20 балів
1	7–13 балів
0	0–6 балів

Курсова робота. Текст курсової роботи повинен вміщувати огляд наукових та інших джерел з обраної теми. Проте курсова робота не може бути простою компіляцією текстів використаних джерел. В курсовій роботі обов'язково має бути представлений критичний аналіз відповідних наукових теорій. Вона повинна бути науковим, завершеним матеріалом, розглядати факти й дані, що розкривають взаємозв'язок між явищами й процесами, та містити щось нове, що відображало би авторське бачення обраної проблеми: узагальнення літератури, подальший розвиток наявного вже знання, аналіз результатів емпіричних досліджень. Виходячи

з цього, визначаються структура роботи, її мета, завдання, методологія дослідження й висновки.

Загальна оцінка за курсову роботу поєднує дві складові: оцінку за текст роботи (максимум складає **20 балів**) та оцінку процедури її захисту (максимум складає **10 балів**). Тривалість процедури захисту складає 5–7 хвилин. Процедура захисту передбачає обов'язкову наявність презентації. Максимальна кількість балів за курсову роботу, яку може отримати студент/студентка, складає **30 балів**.

Екзаменаційна робота. Виконання екзаменаційної роботи передбачає відповіді на три відкриті запитання. Робота оцінюється за **40-бальною шкалою**, виходячи з таких критеріїв:

35–40 балів – студент/студентка продемонстрували системний характер знань із цієї дисципліни; надали повну, послідовну, логічну відповідь із відсутністю помилок; виявили здатність до систематизації, узагальнення та аналізу інформації, до вільного формулювання аргументованих висновків; вміли встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

31–34 бали – студент/студентка продемонстрували знання й розуміння програмного матеріалу в повному обсязі; надали повну, послідовну, логічну, аргументовану відповідь; виявили здатність до систематизації, узагальнення та аналізу інформації, до вільного формулювання аргументованих висновків; припустилися незначних помилок, що не вплинули в цілому на загальне вирішення завдань.

21–30 балів – студент/студентка продемонстрували знання й розуміння тільки основного програмного матеріалу; надали спрощену й неповну відповідь, коли завдання в основному виконані, але студент/студентка не володіють глибоко матеріалом, його/її знання мають розрізнений характер; виявили здатність до систематизації та узагальнення інформації, але неспроможність її аналізувати й формулювати аргументовані висновки; припустилися окремих помилок, що вплинули на загальне вирішення завдань.

11–20 балів – студент/студентка продемонстрували поверховий характер знань основного програмного матеріалу; надали спрощену й непослідовну відповідь; виявили здатність до систематизації та узагальнення інформації, але неспроможність самостійно робити висновки; припустилися суттєвих помилок, що вплинули на загальне вирішення завдань.

0–9 балів – студент/студентка продемонстрували неповний характер знань й розуміння основного програмного матеріалу; надали спрощену й неповну відповідь; виявили нездатність до систематизації та узагальнення інформації; припустилися суттєвих помилок, що значною мірою вплинули на загальне вирішення завдань.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «СОЦІОЛОГІЯ СІМ'Ї»

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	
		Лекції	Семінари
Розділ 1. Сім'я як об'єкт досліджень соціологічної науки			
1	Соціологія сім'ї як галузь соціологічного знання	4	2
2	Теоретичні підходи до вивчення сім'ї в соціології	4	4
3	Етапи історичного розвитку сім'ї як соціального інституту	2	2
Розділ 2. Сімейна поведінка особистості			
4	Шлюбна поведінка	2	2
5	Сексуальна поведінка	–	2
6	Репродуктивна поведінка сім'ї	2	2
7	Батьківська поведінка та її особливості	2	2
8	Життєвий цикл сім'ї	2	2
Розділ 3. Державна політика і сім'я			
9	Сімейна політика держави	4	4
10	Стан і тенденції розвитку інституту сім'ї в сучасному українському суспільстві	2	2
		24	24
Разом		48	

ПРОГРАМА КУРСУ

РОЗДІЛ 1

СІМ'Я ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Тема 1. Соціологія сім'ї як галузь соціологічного знання

Соціологія сім'ї як спеціальна соціологічна теорія. Предмет і об'єкт соціології сім'ї. Проблематика досліджень у соціології сім'ї.

Макросоціологічний та мікросоціологічний підходи в соціології сім'ї: спільні та відмінні риси. Сім'я як соціальний інститут. Сім'я як мала соціальна група, що репрезентує приватний простір життя особистості. Відмінності сім'ї від інших малих соціальних груп.

Основні поняття, якими послуговується соціологія сім'ї як спеціальна соціологічна теорія. Поняття сім'ї та шлюбу. Умови життя сім'ї. Умови макросередовища. Умови мікросередовища. Структура сім'ї та її складові: структура родинності, структура влади, структура комунікації, рольова структура. Функції сім'ї. Спосіб життя сім'ї, його основні сфери: репродуктивна, виховна, господарсько-побутова, матеріально-економічна, комунікативна, рекреаційна, управлінська, сексуальна. Життєвий цикл сім'ї. Успішність функціонування сім'ї.

Визначення сім'ї. Типології сімей, побудовані за різними критеріями.

Функції сім'ї в суспільстві та зміни, яких вони зазнавали в процесі історичного розвитку. Специфічні та неспецифічні функції сім'ї: головні відмінності.

Соціологія сім'ї та інші наукові дисципліни, об'єктом вивчення яких виступає сім'я: демографія, соціальна психологія, психологія особистості, сімейне право тощо. Місце соціології сім'ї в системі спеціальних соціологічних теорій, її зв'язок зі спорідненими дисциплінами: соціологією особистості, соціальною антропологією, соціологією здоров'я та ін.

Тема 2. Теоретичні підходи до вивчення сім'ї в соціології

Типологія теоретичних підходів до вивчення сім'ї. Макросоціологічні та мікросоціологічні теорії сім'ї: типологія теоретичних підходів.

Становлення уявлень про сім'ю в історичній ретроспективі. Патріархальна теорія виникнення сім'ї. Історична теорія походження сім'ї: роль поглядів Й. Я. Бахофена та Дж. Ф. Мак-Леннана в її становленні.

Соціобіологічні теорії про походження шлюбу та сім'ї. Теорія сексуального договору.

Еволюційний (інституційно-історичний) підхід до вивчення сім'ї. Л. Морган і Ф. Енгельс про історичну змінність форм шлюбу та сім'ї.

Функціоналістська парадигма. Структурно-функціональний підхід: Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, К. Девіс.

Конфліктологічна парадигма.

Системний підхід і його внесок у дослідження сім'ї.

Феміністські теорії як система поглядів на шлюб та сім'ю. Проблеми нерівності в шлюбно-сімейних відносинах в інтерпретації конфліктологічних та феміністських теорій.

Становлення мікросоціологічного підходу в дослідженнях сім'ї. Дослідження сім'ї Ф. Ле Пле: емпіричний метод. Роль Е. Бьорджесса в становленні досліджень сім'ї як мікрогрупи.

Теорія символічного інтераціоналізму як мікросоціологічна теорія сім'ї.

Теорія соціального обміну.

Сім'я в уявленнях представників етнометодології та феноменологічної соціології. Психоаналіз, психодрама й соціометрія як мікросоціологічні теорії сім'ї.

Тема 3. Етапи історичного розвитку сім'ї як соціального інституту

Два напрями дослідження сім'ї як соціального інституту в соціології сім'ї: 1) вивчення розвитку соціального інституту сім'ї в історичній ретроспективі; 2) аналіз сучасного стану сім'ї.

Поняття фамілізму та фамілістичної культури. Основні етапи еволюції шлюбно-сімейних відносин. Дофамілістичний період розвитку сім'ї. Форми, що їх приймала сім'я, в дофамілістичний період, за Л. Морганом: проміскуїтет, кровноспоріднена сім'я, пуналуальна сім'я, синдіасмічна сім'я, моногамна сім'я. Основні риси сімейного способу життя в дофамілістичний період.

Соціальні передумови формування моногамної сім'ї: становлення інституту приватної власності, соціальна стратифікація суспільства, виникнення відносин влади-підпорядкування, поява інституту батьківства.

Розвиток сім'ї на доіндустріальному етапі. Давньоримська «фамілія» як історично перша форма моногамної сім'ї, відома з часів рабовласницького суспільства. Патріархальна сім'я розширеного типу як найбільш поширена форма сім'ї в доіндустріальному суспільстві. Визначальні характеристики сімейного способу життя в традиційному суспільстві.

Сім'я в суспільствах індустріального типу: вплив процесів індустріалізації та урбанізації на сімейний спосіб життя. Розвиток капіталістичних відносин та їх вплив на зміни в життєдіяльності сім'ї. Зміни в сімейному виробництві, відхід від сім'ї як основної виробничої одиниці суспільства. Масові зміни в ціннісних орієнтаціях членів сім'ї, їх спрямованість на позасімейні сфери діяльності. Перехід низки функцій від сім'ї до інших соціальних інститутів. Поступове зникнення суспільної

потреби у функціонуванні соціальної норми високої народжуваності. Скасування вироблених раніше обмежень на розлучення, дошлюбні та позашлюбні сексуальні стосунки.

Поява сім'ї сучасного типу. Порівняльний аналіз сім'ї традиційного суспільства та сім'ї індустріального суспільства.

Тенденції сучасного розвитку шлюбно-сімейних відносин і сім'ї як соціального інституту. Сім'я та шлюб в постмодерному суспільстві.

РОЗДІЛ 2

СІМЕЙНА ПОВЕДІНКА ОСОБИСТОСТІ

Тема 4. Шлюбна поведінка

Поняття сімейної поведінки особистості та її різновиди.

Тенденції в шлюбній поведінці, що відрізняють сучасне суспільство. Поняття шлюбної поведінки та шлюбного вибору (відбору). Шлюбний вибір як конкретно-історичний процес. Поняття «серійна моногамія» та «жорстка моногамія».

Чинники, що впливають на шлюбний вибір: правило ендогамії-екзогамії, гомогамія, територіальна (просторова) віддаленість.

Соціалізаційна теорія й теорія соціального обміну як соціологічні теорії, в рамках яких аналізується процес шлюбного вибору.

Теорії шлюбного вибору в соціальній психології: теорія «додаткових (комплементарних) потреб», інструментальна теорія Р. Сентера, теорія «стимул-цінність-роль» Б. Мерстейна, теорія «фільтрів» А. Керкоффа і К. Девіс, «кругова теорія кохання» А. Рейса.

Роль дошлюбних чинників у процесі створення та подальшого функціонування сім'ї.

Практика укладання й застосування шлюбних угод: закордонний і вітчизняний досвід.

Тема 5. Сексуальна поведінка

Сексуальна поведінка: визначення поняття та мети.

Зміст сексуальної поведінки з точки зору соціологічного підходу. Поняття, за допомогою яких характеризують сексуальну поведінку: статевая роль, статевая культура, сексуальний сценарій.

Типологія етичних сексуальних систем: легалізм, ситуаційна етика, гедонізм, аскетизм, раціоналізм.

Історично-конкретний характер пов'язаності сексуальної поведінки із репродуктивною.

Зміни, що відбуваються в сфері сексуальної поведінки в сучасному суспільстві, зокрема в дошлюбній сексуальній поведінці. Проблеми підліткової сексуальної поведінки.

Основні напрями соціологічних досліджень у сфері сексуальної поведінки.

Тема 6. Репродуктивна поведінка сім'ї

Репродуктивна поведінка: визначення поняття. Особливості соціологічного підходу до вивчення репродуктивної поведінки. Рівень народжуваності як функція двох змінних: демографічної структури населення та його репродуктивної поведінки. Репродуктивна поведінка та система соціального контролю.

Визначення понять «репродуктивний цикл» і «репродуктивний процес».

Два протилежно різні типи репродуктивної поведінки: малодітність і багатодітність.

Структура репродуктивної поведінки. Поняття потреби в дітях. Потреба в дітях як соціальна потреба вищого рівня. Інтенсивність як основна характеристика потреби в дітях.

Поняття репродуктивної норми. Репродуктивні настанови як кількісна сторона потреби в дітях. Репродуктивні мотиви як якісна сторона потреби в дітях, їхня типологія.

Вплив на репродуктивну поведінку сім'ї соціальних ситуацій її життя.

Результати репродуктивної поведінки. Елементарні акти поведінки, шаблони репродуктивної поведінки, лінії репродуктивної поведінки. Вплив поточних та попередніх умов життя на результати репродуктивної поведінки.

Процес прийняття репродуктивних рішень. Два типи репродуктивної поведінки: рутинна та проблемна.

Репродуктивна поведінка та проблема планування сім'ї. Поняття планування сім'ї. Основні концепції планування сім'ї.

Тема 7. Батьківська поведінка та її особливості

Батьківство як об'єкт соціологічного аналізу. Визначення батьківства. Культурно-історичні аспекти материнства й батьківства. Розділення інститутів батьківства та сім'ї як сучасна тенденція.

Теоретичні підходи до вивчення батьківства в соціології сім'ї.

Біологічне батьківство. Соціальне батьківство. Поєднання біологічного й соціального батьківства.

Тенденції розвитку інституту батьківства на сучасному етапі. Гендерні аспекти батьківства. Батьківські практики в різних за структурою типах сімей. Участь батьків у житті дітей після розлучення.

Батьки й діти: проблеми адаптації до суспільних умов, що змінюються.

Тема 8. Життєвий цикл сім'ї

Життєвий цикл сім'ї: визначення поняття. Життєвий цикл сім'ї як об'єкт вивчення демографії сім'ї та мікросоціології сім'ї. Основні теоретичні підходи, що використовуються в дослідженнях життєвого циклу сім'ї. Інструментальний підхід. Феноменологічний підхід.

Методологія визначення стадій сімейного циклу. Методи статистичної типологізації життєвого циклу сім'ї. Критерій батьківства як один із визначальних критеріїв конструювання життєвого циклу сім'ї.

Критерії, за якими визначається повнота життєвого циклу сім'ї. Ознаки неповного життєвого циклу сім'ї.

Вплив на етапи життєвого циклу сім'ї різних кризових (стресових) сімейних подій.

Вивчення життєвого циклу сімей за допомогою методу життєвих історій сімей (методу сімейних біографій).

РОЗДІЛ 3

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА І СІМ'Я

Тема 9. Сімейна політика держави

Зміст і сутність сімейної політики. Соціологічна концептуалізація сімейної політики: сутність сімейної політики, її предмет, взаємозв'язок сімейної політики із соціальною політикою, об'єкт сімейної політики, суб'єкти сімейної політики, функції, принципи, основні напрями та механізми реалізації сімейної політики. Вузьке та широке розуміння сімейної політики. Етапи еволюції сімейної політики в світовій практиці.

Теоретичні підходи до вивчення сімейної політики в зарубіжній соціології. Класифікації національних систем сімейної політики: класифікація Ш. Кемерман та А. Кан, класифікація Г. Еспін-Андерсена, класифікація Дж. Горнік, М. Мейєрс і К. Росс, класифікація А. Антонен і Дж. Сипіле, класифікація Н. Фрейзер і Дж. Льюїс. Особливості режимів сімейної політики з точки зору феміністських досліджень.

Теоретичні підходи в дослідженнях сімейної політики на пострадянському просторі: сімейна політика як механізм подолання кризи сім'ї (А. Антонов, В. Медков); сімейна політика як комплекс практичних заходів, спрямованих на допомогу сім'ї (А. Волков, А. Вишневський, С. Голод); сімейна політика як структурна складова соціальної політики (С. Дармодехін, М. Мацковський, Н. Римашевська); сімейна політика як різновид заходів із соціального захисту сімей (В. Борисов); сімейна

політика як визначальний чинник трансформацій соціального інституту сім'ї (О. Дорохіна, Т. Філіппова, Є. Чокіч).

Вітчизняна традиція розуміння сімейної політики. Сімейна політика як напрям соціальної політики держави. Дослідження сімейної політики в українській соціології (Ю. Галустян, С. Глазунов, В. Захарченко, В. Кушаков, Т. Медіна, А. Ноур, Ю. Якубова, О. Яременко). Тематичні доповіді «Становище сімей в Україні». Дослідницькі структури, що займаються проблемами сімейної політики в Україні (Державний інститут сімейної та молодіжної політики, Український інститут соціальних досліджень).

Предмет сімейної політики. Соціальний інститут сім'ї як об'єкт сімейної політики. Суб'єкти реалізації сімейної політики. Мета й функції сімейної політики. Принципи сімейної політики.

Проблеми реалізації сімейної політики сучасної української держави. Законодавче забезпечення та механізми впровадження сімейної політики.

Тема 10. Стан і тенденції розвитку інституту сім'ї в сучасному українському суспільстві

Соціально-демографічні характеристики сучасної української сім'ї: шлюбність, розлучуваність, дітність.

Сімейні цінності громадян України. Ціннісні орієнтації на подружжя та сімейне життя. Плюралізація форм шлюбних об'єднань: порівняльний аналіз ціннісного підґрунтя в Україні та європейських країнах. Репродуктивні орієнтації та їхня ціннісна обумовленість.

Актуальні проблеми сучасної української сім'ї. Проблема гендерної нерівності. Проблема насильства в сім'ї. Проблеми, пов'язані з реалізацією виховної функції сім'ї.

Рівень та якість життя пересічних українських сімей.

Стан і перспективи реалізації сімейної політики української держави. Пронаталістська політика. Соціальна допомога сім'ям. Соціальна робота з сім'ями. Діяльність представників громадянського суспільства в контексті реалізації сімейної політики.

Проблеми реалізації сімейної політики сучасної української держави. Законодавче забезпечення та механізми впровадження сімейної політики.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

РОЗДІЛ 1

СІМ'Я ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Тема 1. Соціологія сім'ї як галузь соціологічного знання

Ключові поняття й терміни: соціологічний підхід, макросоціологічний підхід, мікросоціологічний підхід, соціальний інститут, мала соціальна група, первинна група, міжособистісні стосунки, сімейні ролі, посередницька роль сім'ї, умови життя сім'ї, структура сім'ї, функції сім'ї, спосіб життя сім'ї, життєвий цикл сім'ї, успішність функціонування сім'ї, сім'я, сімейна група, подружжя, батьківство, споріднення, сімейний і самотній спосіб життя, домогосподарство, шлюб, моногамія, полігамія, поліандрія, полігінія, ендогамія, екзогамія, гомогенність (гомогамність), гетерогенність (гетерогамність), патрілокальність, матрілокальність, патрілінеальні сім'ї, матрілінеальні сім'ї, ядро сім'ї, нуклеарна сім'я, розширена сім'я, повторна сім'я, повна сім'я, монобатьківська сім'я, малодітна сім'я, середньодітна сім'я, багатодітна сім'я, традиційна сім'я, неотрадиційна сім'я, егалітарна сім'я, партнерська сім'я.

План

1. Проблематика досліджень в соціології сім'ї. Предмет і об'єкт соціології сім'ї.
2. Макросоціологічний та мікросоціологічний підходи в соціології сім'ї: спільні та відмінні риси.
3. Визначення понять «сім'я» та «шлюб».
4. Основні типології сімей.
5. Функції сім'ї в суспільстві.
6. Соціологія сім'ї та інші наукові дисципліни, об'єктом вивчення яких виступає сім'я.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні проблеми, що досліджуються в рамках соціології сім'ї як спеціальної соціологічної теорії.
2. Чому сім'я розглядається в соціології як подвійний феномен?

3. Розкрийте особливості макросоціологічного та мікросоціологічного підходів до вивчення сім'ї.

4. Чому сім'ю можна вважати посередником між особистістю й суспільством? Обґрунтуйте власну думку.

5. Надайте характеристику основних понять, якими послуговується соціологія сім'ї як спеціальна соціологічна теорія.

6. Дайте визначення сім'ї та шлюбу.

7. Чим відрізняються сім'я та домогосподарство?

8. Чому інститути шлюбу та сім'ї є фундаментальними інститутами суспільства?

9. Які критерії використовуються для побудови типологій сімей?

10. Чим відрізняються специфічні та неспецифічні функції сім'ї? Яких змін вони зазнали в процесі історичного розвитку?

Завдання для самостійної роботи

1. Як відомо, сім'я розглядається в соціології як феномен, що має подвійну природу: як соціальний інститут і як мала соціальна група. З сім'єю як соціальним інститутом тісно пов'язаний інститут шлюбу. Проаналізуйте соціальні інститути шлюбу та сім'ї, заповнивши таку таблицю:

		Сім'я	Шлюб
1	Цілі інституту		
2	Функції щодо суспільства		
3	Функції стосовно інших соціальних інститутів (зазначте, яких)		
4	Функції щодо особистості		
5	Норми, що підтримуються цим інститутом, та санкції за їх невиконання		
6	Ролі, що виконують індивіди, які включені в інститут, у відповідності з їх статусами		
7	Зразки поведінки, які цим статусам приписуються		

2. Які, на Ваш погляд, поняття, що використовуються в теорії малих груп, можуть бути застосовані в дослідженнях сім'ї як малої соціальної групи? Наведіть приклади.

3. Специфіка соціологічного підходу до вивчення сім'ї полягає в тому, що сім'я розглядається як посередник між особистістю й суспільством. В зв'язку з цим, американський соціолог У. Гуд зазначав, що «суспільство здатне існувати лише тоді, коли індивіди через посередництво

сім'ї мотивуються до задоволення суспільних потреб». Як Ви розумієте це висловлювання? Чи згодні Ви з ним? Наведіть свої аргументи.

4. Однією з категорій соціології сім'ї як спеціальної соціологічної теорії є категорія «умови життя сім'ї». Умови життя сім'ї поєднують загальні соціальні умови (чинники макросередовища) та найближче соціальне оточення (чинники мікросередовища). На умови життя пересічної української сім'ї, на Ваш погляд, які з них здійснюють найбільший вплив?

Основна література

1. Антонов А. И. Микросоциология семьи: учебник. М.: ИНФРА-М, 2005. 368 с. (Классический университетский учебник).
2. Глазунов С. В. Социология сім'ї: навч. посібник для вищ. закл. освіти. Дніпропетровськ: РВВДД, 2000. 140 с.
  3. Гурко Т. А. Новые семейные формы: тенденции распространения и понятия. *Социологические исследования*. 2017. № 11. С. 99–110. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2017/2017_11/Gurko.pdf.
  4. Михеева А. Р. Брак, семья, родительство: социологические и демографические аспекты: учеб. пособие. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2001. 112 с. URL: <http://studentam.net/content/view/95/19/>.
5. Социология семьи: учебник / под ред. проф. А. И. Антонова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2005. 640 с. (Классический университетский учебник).
6. Черняк Е. М. Социология семьи: учебное пособие. Изд. 3-е, перераб. и доп. М.: Издательско-торговая корпорация Дашков и Ко, 2004. 238 с. URL: <http://socioline.ru/book/em-chernyak-sotsiologiya-semi>.

Допоміжна література

1. Воугел Э. Ф. Семья и родство. *Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы* / под ред. Г. В. Осипова; пер. с англ. М.: Прогресс, 1972. С. 163–173.
2. Голофаст В. Б. Социология семьи. Статьи разных лет / под ред. О. Б. Божкова. СПб.: Алетейя, 2006. 432 с. (Серия «Российская социология»).
3. Гуд У. Социология семьи. *Социология сегодня: Проблемы и перспективы* / под ред. Г. В. Осипова; пер. с англ. М.: Прогресс, 1965. С. 194–216.
4. Гурко Т. А. Становление социологии семьи в России. *Социологические исследования*. 2018. № 6. С. 40–52. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2018/2018_6/Gurko.pdf.
5. Дэвис К. Социология демографического поведения. *Социология сегодня. Проблемы и перспективы*. М.: Прогресс, 1965. С. 343–371.
6. Исследования проблем семьи: основные направления. *Современная немецкая социология (Обзор). Исследования проблем семьи*. Нижний Новгород: НИСОЦ, 2011. С. 6–25. URL: <http://www.nisoc.ru/download/>

Fam_BookFin_new3.pdf.

7. Иудин А. А., Шпилев Д. А. Основные направления исследования проблем семьи в современной Германии. *Социологические исследования*. 2012. № 1. С. 94–105. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_1/Iudin.pdf.
8. Проневская И. В. Фамилистические исследования: количественный и качественный подходы. *Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология*. 2010. № 4. С. 151–163. URL: <http://vestnik.socio.msu.ru/archive/text/2010/4/11.pdf>.
9. Шманкевич Т. Ю. «Затмение семьи»: дискуссия во французской социологии. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2005. № 3, т. VIII. С. 157–173. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2005_3/Shmankevich_2005_3.pdf.

Тема 2. Теоретичні підходи до вивчення сім'ї в соціології

Ключові поняття й терміни: макросоціологічний підхід, мікросоціологічний підхід, «патріархальна теорія» сім'ї, еволюційний (інституційно-історичний) підхід, матриархат, патріархат, груповий шлюб, індивідуальний шлюб, моногамна сім'я, функціональна парадигма, соціобіологічна теорія, теорія сексуального договору, структурно-функціональний аналіз, конфліктологічна парадигма, феміністські теорії, корньова сім'я, партнерська сім'я, символічний інтеракціонізм, інтеракція, символ, значення, визначення ситуації, теорія ролей, прийняття ролі іншого, гра ролей, значимий інший, генералізований інший, Я-концепція, теорія обміну, баланс обміну, шлюбний ринок, етнометодологія, метод етнометодологічної редукції, психоаналіз, Ід, Его, Супер-Его, репресивна соціалізація, сімейний тест.

План

1. Макросоціологічні та мікросоціологічні теорії сім'ї: типологія теоретичних підходів.
2. Еволюційний (інституційно-історичний) підхід.
3. Функціоналістська парадигма в дослідженнях сім'ї.
4. Конфліктологічна парадигма у вивченні сім'ї.
5. Системний підхід і його внесок у дослідження сім'ї.
6. Феміністські теорії як система поглядів на шлюб та сім'ю.
7. Теорія символічного інтеракціонізму.
8. Теорія соціального обміну.
9. Сім'я з точки зору представників етнометодології та феноменологічної соціології.
10. Психоаналіз, соціограма та соціометрія як мікросоціологічні теорії сім'ї.

Питання для самоконтролю

1. Проведіть порівняльний аналіз двох теорій походження сім'ї та

шлюбу: теорії патріархальної й теорії їхнього історичного походження.

2. Поясніть, що таке матріархат і патріархат.

3 Проаналізуйте методологічні засади теорії походження шлюбу та сім'ї, що її запропонували Л. Морган та Ф. Енгельс.

4 Охарактеризуйте соціобіологічне пояснення походження шлюбу та сім'ї, теорію сексуального договору.

5. Структурно-функціональний підхід в дослідженнях сім'ї як соціального інституту: його особливості та положення, що піддаються критиці.

6. Яким чином, з точки зору прибічників теорії структурного функціоналізму, відбувається поділ ролей у сім'ї?

7 Які положення стосовно шлюбу та сім'ї відрізняють конфліктологічну парадигму від інших макросоціологічних теорій сім'ї?

8. В чому полягають особливості системного підходу до вивчення сім'ї та шлюбу?

9. Що таке фемінізм? Які існують напрями й течії фемінізму? Розкрийте його положення, що стосуються суспільних та шлюбно-сімейних відносин.

10 Який напрямок досліджень сім'ї започаткував Ф. Ле Пле? Який тип сім'ї був взятий за основу його концепції?

11. Теорія символічного інтеракціонізму, спрямована, насамперед, на вивчення одного з різновидів сімейної поведінки особистості. Якого саме? Обґрунтуйте свою відповідь.

12. Обмін якими цінностями з точки зору теорії соціального обміну може відбуватися, коли основою процесу вибору шлюбного партнера виступають романтичні почуття, кохання?

13. Поясніть, чому в психоаналітичній теорії сімейним стосункам індивіда приділяється надзвичайна увага?

14. Метод етнометодологічної редукції: розкрийте його основні положення. Яка дисципліна (етнографія, методологія, етнологія) є тотожною до етнометодології?

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте основні положення теорії походження сім'ї та шлюбу Морган–Енгельса. Поясніть, в чому полягає обмеженість цієї теорії. Порівняйте її із сучасними концепціями.

2. Поясніть, яким чином підходи до визначення гендерних ролей у сучасному суспільстві відрізняються від попередніх історичних етапів? Наведіть приклади.

3. Проведіть порівняльний аналіз проблеми рівності-нерівності чоловіків і жінок у шлюбно-сімейних стосунках і в суспільному житті з точки зору теорії структурного функціоналізму, соціобіологічних теорій, конфліктологічних та феміністських теорій. Спираючись на ці теорії, сформулюйте своє бачення «рівності», «рівноправності», «рівних

відносин», «рівних можливостей» чоловіка й жінки в шлюбно-сімейному та суспільному житті.

4. Чи можна вважати, що теза Е. Бьорджесса про перехід від сім'ї-інституту до партнерської сім'ї пов'язана не тільки з посиленням емоційних зв'язків подружжя, але й зі зникненням інституційних відносин сім'ї? Чи правильно ототожнювати «інституційне» з нормативністю, з чимось безальтернативним, що усуває свободу індивідуального вибору? Поясніть свою відповідь.

5. Як у психоаналітичній теорії на ґрунті сімейної життєдіяльності розкривається конфлікт особистості й суспільства? В чому полягає цей конфлікт? Обґрунтуйте свою відповідь. Наведіть приклади.

Основна література

1. Антонов А. И. Микросоциология семьи: учебник. М.: ИНФРА-М, 2005. 368 с. (Классический университетский учебник).
2. Гурко Т. А. Теоретические подходы к изучению семьи. М.: Институт социологии РАН, 2010. 184 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/Gurko_Teoreticheskie_podkhody_k_izucheniyu_semyi.pdf.
3. Социология семьи: учебник / под ред. проф. А. И. Антонова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2005. 640 с. (Классический университетский учебник).

Допоміжна література

1. Антонов А. И. Новая альтернативная школа в американской социологии семьи. *Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология*. 2003. № 3. С. 75–82.
2. Антонов А. И., Филипс Т. Ч. Социально-конвенциональные теории семьи в американском феминизме. *Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология*. 2002. № 1. С. 117–128.
3. Бронзино Л. Ю., Витковская М. И. Гендерная идентичность на фоне классического и постмодернистского феминизма. *Социологический журнал*. 2013. № 4. С. 107–121. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_04_2013/08_Vitkovskaya_Bronzino.pdf.
4. Гурко Т. А. Развитие теоретического знания в западной социологии семьи. *Россия реформирующаяся : Ежегодник-2010*. Вып. 9. М.: Новый хронограф, 2010. С. 88–107. URL: <http://www.isras.ru/files/File/ezhegodnik/2010/Gurko.pdf>.
5. Ковалевский М. М. Очерк происхождения и развития семьи и собственности / пер. с франц. 2014. 152 с.
6. Лысова А. В. О границах радикальной феминистской теории в объяснении насилия в семье. *Социологические исследования*. 2012. № 4. С. 110–117. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_4/Lysova.pdf.
7. Сорокин П. А. Кризис современной семьи. *Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология*. 1997. № 3. С. 65–79.
8. Филипс Ч. Томас Феминизм и семья: историко-социологический анализ:

Тема 3. Етапи історичного розвитку сім'ї як соціального інституту

Ключові поняття й терміни: фамілізм, фамілістична культура, інцест, проміскуїтет, кровноспоріднена сім'я, пуналуальна сім'я, синдіасмічна сім'я, моногамна сім'я, соціальна організація сім'ї-роду, відтворення поколінь, соціальні норми багатодітності, табу на втручання в репродуктивний цикл, виробничі табу на статеві стосунки, сімейна економіка, пріоритет сімейних зв'язків, міжпоколінні зв'язки, влада старшинства, традиційна сім'я, сучасна сім'я, занепад посередницької функції сім'ї, соціальні норми малодітності, зняття заборони на втручання в репродуктивний цикл, перехід функцій сім'ї до інших соціальних інститутів, кон'югалізація, сімейна рівність, критерії виконання сімейних функцій, модернізація, сімейна дезорганізація, криза сім'ї.

План

1. Основні етапи еволюції шлюбно-сімейних відносин.
2. Дофамілістичний період розвитку сім'ї та шлюбу.
3. Розвиток сім'ї на доіндустріальному етапі.
4. Сім'я в суспільствах індустріального типу.
5. Тенденції сучасного розвитку сім'ї як соціального інституту.
6. Сім'я постмодерного суспільства.

Питання для самоконтролю

1. З яких етапів складається процес історичного розвитку сім'ї як соціального інституту?
2. Поясніть, в чому полягають особливості сім'ї в дофамілістичний період її існування? Яких форм набувала сім'я в процесі розвитку?
3. Що ви знаєте про сім'ю в рабовласницькому суспільстві?
4. Розкрийте основні риси життєдіяльності сім'ї в традиційному суспільстві.
5. Які зміни відбуваються в суспільстві з розвитком великого капіталістичного виробництва? Як вони позначаються на інституті сім'ї?
6. Проведіть порівняльний аналіз традиційної та сучасної моделей сім'ї.
7. Охарактеризуйте основні тенденції, що фіксуються в сфері шлюбно-сімейних відносин сучасного суспільства.
8. Чи поділяєте Ви точку зору деяких дослідників, які вважають, що наразі сім'я як соціальний інститут перебуває в кризовому стані? В чому полягає сутність цієї кризи?
9. Порівняйте концепції модернізації сім'ї та кризи сім'ї.
10. Як співвідносяться між собою поняття «криза» сім'ї та «дезорга-

нізація» сім'ї?

Завдання для самостійної роботи

1. Чи можна вважати поширення офіційно незареєстрованих шлюбів ознакою кризи інститутів шлюбу та сім'ї? Чи це може свідчити лише про те, що відбуваються зміни в ціннісно-мотиваційній структурі шлюбної поведінки? Обґрунтуйте власну точку зору.

2. Однією з тенденцій сучасного розвитку шлюбно-сімейних відносин є значне зростання абсолютних та відносних показників розлучень. Як відомо, фахівці розцінюють цю тенденцію неоднозначно. Однією з точок зору є та, що розлучення відіграють функціональну роль у житті суспільства, оскільки право на розлучення символізує свободу особистості. Чи згодні Ви з нею? Поясніть свою думку. Як Ви вважаєте, до яких позитивних і негативних наслідків це право може приводити?

Основна література

1. Глазунов С. В. Соціологія сім'ї: навч. посібник для вищ. закл. освіти. Дніпропетровськ: РВВДД, 2000. 140 с.
2. Михеева А. Р. Брак, семья, родительство: социологические и демографические аспекты: учеб. пособие. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2001. 112 с. URL: <http://studentam.net/content/view/95/19/>.
3. Социология семьи: учебник / под ред. проф. А. И. Антонова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2005. 640 с. (Классический университетский учебник).
4. Черняк Е. М. Социология семьи: учебное пособие. Изд. 3-е, перераб. и доп. М.: Дашков и Ко, 2004. 238 с. URL: <http://socioline.ru/book/em-chernyak-sotsiologiya-semi>.

Допоміжна література

1. Артамонова А. В. Траектории формирования российской семьи: изменения и факторы, их определяющие. *Социологический журнал*. 2018. № 2, т. 24. С. 110–134. URL: <http://jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/5847/public/5847-11164-1-PB.pdf>.
2. Бергер Б. Нуклеарная семья как первооснова цивилизации в исторической перспективе. Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология. 2003. № 3. С. 93–100.
3. Голод С. И. Перспективы моногамной семьи: сравнительный межкультурный анализ. Журнал социологии и социальной антропологии. 2003. № 2, т. VI. С. 106–119. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2003_2/Golod_2003_2.pdf.
4. Голод С. И. Социолого-демографический анализ состояния и эволюции семьи. Социологические исследования. 2008. № 1. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2008-01/golod.pdf>.
5. Гурко Т. А. Новые семейные формы: тенденции распространения и понятия. Социологические исследования. 2017. № 11. С. 99–110. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2017/2017_11/Gurko.pdf.

6. Загірова Э. М. Влияние типа религиозности на отношение к традиционной семье. Журнал социологии и социальной антропологии. 2017. № 2, т. XX. С. 82–103. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2017_2/Zagirova_2017_2.pdf.
7. Зидер Р. Социальная история семьи в Западной и Центральной Европе (конец XVIII–XX вв.). М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. 302 с.
8. Карлсон А. Общество – семья – личность: социальный кризис Америки. Американская школа альтернативной социологии / пер. с англ.; под ред. проф. А. И. Антонова. М., 2003. 290 с.
9. Кризис института семьи в постиндустриальном обществе: анализ причин и возможности преодоления / К. Яновский и др. М.: ИЭПП, 2007. 243 с. URL: http://www.iep.ru/files/text/working_papers/112.pdf.
10. Митрега А. Современная польская семья: вызовы и риски постмодерна. Журнал исследований социальной политики. 2010. № 3, т. 8. С. 373–392. URL: <http://ecsocman.hse.ru/mags/jsps/2010-8-3/26551383.html>.
11. Михеева А. Р. К вопросу о социальном механизме трансформации семейных отношений: опыт теоретизирования в рамках генетического структурализма. Журнал социологии социальной антропологии. 2012. № 2, т. XV. С. 57–80. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2012_2/Mikheeva_2012_2.pdf.
12. Муравьева М. Традиционные ценности и современные семьи: правовые подходы к традиции и модерну в современной России. Журнал исследований социальной политики. 2014. № 4, т. 12. С. 625–640. URL: http://ecsocman.hse.ru/hse/2014/12/30/1103961323/JISP_12_4_Муравьева.pdf.
13. Синельников А. Б. Семья и брак: кризис или модернизация? Социологический журнал. 2018. № 1, т. 24. С. 95–113. URL: <http://jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/5715/public/5715-11116-1-PB.pdf>.
14. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасні тенденції та стан розвитку. К.: Основа-Принт, 2009. 248 с. URL: <http://www.idss.org.ua/public.html>.
15. Слюсар Л. І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? Демографія та соціальна економіка. 2007. № 1. С. 28–38. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11686/03-Slusar.pdf?sequence=1>.
16. Становище сімей в Україні (за підсумками 2010–2013 років) : Щорічна державна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище сімей та стан реалізації державної сімейної політики. К.: Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2014. 241 с. URL: <https://dimp.gov.ua/downloads/stanovishhe-simej-v-ukrayini-za-pidsumkami-2010-2013-rokiv>.
17. Становище сімей в Україні (за підсумками 2000–2009 років) : Щорічна державна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище сімей та стан реалізації державної сімейної політики. К.: Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2011. 224 с. URL: <http://dimp.org.ua/files/dopovid-simya00-09-ebook.pdf>.

18. Тарандо Е. Е. Семья и собственность: взаимодействие и развитие в современных обществах. Журнал социологии и социальной антропологии. 2003. № 2, т. VI. С. 137–149. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2003_2/Tarando_2003_2.pdf.
19. Толстокорова А. В. Украинская транснациональная семья как модернизированная модель семейных отношений: панацея, яд или плацебо? Социологический журнал. 2013. № 2. С. 43–64. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_02_2013/03_Tolstokorova.pdf.
20. Чурилова Е. В. Основные подходы к изучению факторов формирования и распространения семей с одним родителем. Журнал социологии и социальной антропологии. 2014. № 4, т. XVII. С. 150–161. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_4/Churilova_2014_4.pdf.

РОЗДІЛ 2

СІМЕЙНА ПОВЕДІНКА ОСОБИСТОСТІ

Тема 4. Шлюбна поведінка

Ключові поняття й терміни: сімейна поведінка, шлюбна поведінка, шлюбний вибір, серійна моногамія, жорстка моногамія, шлюбний ринок, шлюбний градієнт, гетерогамія, гомогамія, екзогамія, ендогамія, соціологічні теорії шлюбного вибору, соціально-психологічні теорії шлюбного вибору, шлюбний контракт.

План

1. Поняття сімейної поведінки особистості та її різновиди.
2. Тенденції в шлюбній поведінці, що відрізняють сучасне суспільство.
3. Поняття шлюбної поведінки. Поняття та шлюбного вибору (відбору).
4. Чинники, що впливають на шлюбний вибір.
5. Соціологічні теорії шлюбного вибору.
6. Теорії шлюбного вибору в соціальній психології.
7. Роль дошлюбних чинників у процесі створення та подальшого функціонування сім'ї.
8. Практика укладання й застосування шлюбних угод: закордонний і вітчизняний досвід.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «сімейна поведінка особистості». Які

різновиди поведінки особистості прийнято відносити до сімейної поведінки?

2. Дайте характеристику змін, що знаходять прояв у сфері шлюбної поведінки особистості в сучасному суспільстві. Яким чином вони пов'язані з іншими трансформаційними процесами в рамках інститутів шлюбу та сім'ї?

3. Що таке шлюбна поведінка? Які складові до неї відносять? Чи пов'язана шлюбна поведінка із шлюбним вибором? Як саме?

4. Чим відрізняються феномени, що мають назву «серійна моногамія» та «жорстка моногамія»? Яким чином на їхній еволюції позначився конкретно-історичний характер шлюбного відбору?

5. В які основні групи поєднують чинники, що мають вплив на шлюбний вибір?

6. Стосовно яких якостей майбутнього партнера по шлюбу, на думку дослідників, визначальний вплив має принцип гомогамії?

7. Дайте пояснення процесу шлюбного вибору з точки зору соціалізаційної теорії. З точки зору теорії соціального обміну.

8. Які вихідні положення поєднують соціально-психологічні теорії, що стосуються процесу шлюбного вибору?

9. Чи можуть деякі особливості, що проявляються на етапі, який передує укладанню шлюбу, впливати на подальше сімейне життя? На процес адаптації подружжя? На успішність функціонування сім'ї в перші роки?

10. Що являє собою шлюбна угода (шлюбний контракт)? Яким чином, на думку фахівців, практика укладання шлюбних угод може позначитися на подальшому шлюбному житті?

Завдання для самостійної роботи

1. Які чинники, на Вашу думку, можуть відігравати дестабілізуючу роль на перших стадіях існування сім'ї?

2. Деякі соціологи стверджують, що в наш час у структурі потреб особистості необхідно поряд з потребою у шлюбі (в шлюбному стані, статусі, тобто в тому, що породжується соціокультурними нормами шлюбу та сім'ї) необхідно виокремлювати також потребу в шлюбному партнері. Виходячи з цього, під час розроблення програм та інструментаріїв досліджень треба розрізнити два цих пласти потреб і, відповідно, вимірювати їх за допомогою різних емпіричних індикаторів. Спираючись на вивчений теоретичний матеріал, розробіть системи емпіричних індикаторів, за допомогою яких, на Ваш погляд, можна було б досліджувати потребу в шлюбі та потребу в шлюбному партнері. Оформіть свою відповідь у вигляді соціологічної анкети.

Основна література

1. Антонов А. И. Микросоциология семьи : учебник. М. : ИНФРА-М, 2005.

- 368 с. (Классический университетский учебник).
2. Гурко Т. А. Теоретические подходы к изучению семьи. М. : Институт социологии РАН, 2010. 184 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/Gurko_Teoreticheskie_podkhody_k_izucheniyu_semyi.pdf.
  3. Михеева А. Р. Брак, семья, родительство: социологические и демографические аспекты : учеб. пособие. Новосибирск : Новосиб. гос. ун-т, 2001. 112 с. URL: <http://studentam.net/content/view/95/19/>.
  4. Социология семьи : учебник / под ред. проф. А. И. Антонова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М. : ИНФРА-М, 2005. 640 с. (Классический университетский учебник).

Допоміжна література

1. Бухалова Н. А. Повторные браки пожилых людей. Социологические исследования. 2014. № 3. С. 65–71. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2014_3/65-71_Vухalova.pdf.
2. Гольцова Е. В., Лещенко Я. А. Факторы социальной среды как детерминанты брачности и рождаемости. Социологические исследования. 2010. № 2. С. 125–130. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2010-2/Golzova_Lechenko.pdf.
3. Гурко Т. А. Благополучие мужчин и женщин различного брачного статуса: Россия в международном контексте. Социологический журнал. 2018. № 1, т. 24. С. 73–94. URL: <http://jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/5714/public/5714-11114-1-PB.pdf>.
4. Гурко Т. А. Брак и родительство в России. М. : Институт социологии РАН, 2008. 325 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/Publication/Brak_i_roditelstvo_Gurko_2008.pdf.
5. Елютина М. Э., Быкова Н. О. Ассиметричный по возрасту брак в оценках супругов. Социологические исследования. 2012. № 1. С. 83–93. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_1/Elyutina.pdf.
6. Елютина М. Э., Исаева С. А. Причины развода в третьем возрасте. Социологические исследования. 2012. № 9. С. 91–99. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_9/Elyutina.pdf.
7. Елютина М. Э. Супружеские отношения в пожилом возрасте. Социологические исследования. 2010. № 11. С. 83–92. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2010-11/Elyutina.pdf>.
8. Лактюхина Е. Г., Антонов Г. В. «Мы просто живем вместе»: сожитительство в современной России. Журнал социологии и социальной антропологии. 2015. № 4, т. XVIII. С. 82–95. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2015_4/Laktyukhina_Antonov_2015_4.pdf.
9. Лактюхина Е. Г. От брака к разводу и обратно. Исследование постразводного поведения. Журнал социологии и социальной антропологии. 2017. № 2, т. XX. С. 62–81. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2017_2/Laktyukhina_2017_2.pdf.

10. Слюсар Л. І. Розлучення в Україні в демографічному вимірі: минуле і сучасність. Демографія та соціальна економіка. 2014. № 2 (22). С. 78–89. URL : <http://dse.org.ua/archive/22/7.pdf>.
11. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. К.: АДЕФ-Україна, 2008. 256 с. URL: <http://www.idss.org.ua/monografii/Book-Shlub-web.pdf>.
12. Шпаковская Л. Л. Политика институционализации и практики приватизации семейной жизни: партнерство и брак в России. Журнал исследований социальной политики. 2012. № 3, т. 10. С. 309–322. URL: http://ecsocman.hse.ru/hsedata/2013/05/06/1299354993/ShpakovskaiaJISP_10_3.pdf.

Тема 5. Сексуальна поведінка

Ключові поняття й терміни: сексуальна поведінка, статеве життя, статева роль, статева культура, сексуальний сценарій, дошлюбна сексуальна поведінка, подвійний стандарт, контрацепція.

План

1. Сексуальна поведінка: визначення поняття та мети.
2. Зміст сексуальної поведінки з точки зору соціологічного підходу.
3. Типологія етичних сексуальних систем.
4. Взаємозв'язок сексуальної та репродуктивної поведінки.
5. Зміни, що відбуваються в сфері сексуальної поведінки в сучасному суспільстві.
6. Основні напрями соціологічних досліджень в сфері сексуальної поведінки.

Питання для самоконтролю

1. Що таке сексуальна поведінка? Розкрийте основні її цілі.
2. Що таке сексуальний сценарій?
3. Охарактеризуйте основні типи етичних сексуальних систем.
4. Яким чином пов'язані між собою сексуальна поведінка особистості та її репродуктивна поведінка?
5. У чому полягають зміни, що відбуваються в сфері сексуальної поведінки в сучасному суспільстві?

Основна література

1. Антонов А. И. Микросоциология семьи: учебник. М.: ИНФРА-М, 2005. 368 с. (Классический университетский учебник).
2. Гурко Т. А. Теоретические подходы к изучению семьи. М.: Институт социологии РАН, 2010. 184 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/Gurko_Teoreticheskie_podkhody_k_izucheniyu_semyi.pdf.
3. Михеева А. Р. Брак, семья, родительство: социологические и демографические аспекты : учеб. пособие. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2001. 112 с. URL: <http://studentam.net/content/view/95/19/>.

4. Социология семьи: учебник / под ред. проф. А. И. Антонова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2005. 640 с. (Классический университетский учебник).

Допоміжна література

1. Голод С. И. Прокреация, плюральность эротического ландшафта: история и современное состояние. Социологические исследования. 2008. № 12. С. 82–90. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2008-12/Golod_10.pdf.
2. Голод С. И. Семья: прокреация, гедонизм, гомосексуализм. Журнал социологии и социальной антропологии. 2012. № 2, т. XV. С. 20–38. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2012_2/Golod_2012_2.pdf.
3. Голод С. И. Трансформация эротико-эмоциональных отношений молодежи на протяжении XX столетия. Журнал социологии и социальной антропологии. 2010. № 2, т. XIII. С. 52–71. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2010_2/Golod_2010_2.pdf.
4. Голод С. И. Трансформация эротико-эмоциональных отношений молодежи на протяжении XX столетия. Журнал социологии и социальной антропологии. 2010. № 1, т. XIII. С. 69–89. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2010_1/Golod_2010_1.pdf.
5. Голод С. И. Эмансипация сексуальности в России: рубеж XIX–XX веков. Социологические исследования. 2009. № 9. С. 69–79. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2009-09/Golod.pdf>.
6. Зеликова Ю. А. Динамика сексуальной либерализации в современной России: поколенческий анализ. Журнал социологии и социальной антропологии. 2015. № 3, т. XXVIII. С. 96–109. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2015_3/Zelikova_2015_3.pdf.
7. Кон И.С. Лунный свет на заре. Лики и маски однополый любви. М.: Олимп ; АСТ, 1998. 496 с. URL: <http://www.klex.ru/bqh>.
8. Кон И. С. Три в одном: сексуальная, гендерная и семейная революции. Журнал социологии и социальной антропологии. 2011. № 1, т. XIV. С. 51–65. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2011_1/Kon_2011_1.pdf.
9. Мозжегоров С. В. Нарративы о гомосексуальном раскрытии в западном и российском социокультурном контексте. Социологический журнал. 2014. № 1. С. 124–140. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_01_2014/07_Mozzhegorov.pdf.
10. Мозжегоров С. В. Стратегии гомосексуального раскрытия в личностных нарративах российских геев и лесбиянок. Журнал социологии и социальной антропологии. 2013. № 3, т. XVI. С. 172–187. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2013_3/Mozzhegorov_2013_3.pdf.
11. На перепутье: методология, теория и практика ЛГБТ и квир-исследований: сборник статей / ред.-сост. А. А. Кондаков. СПб.: Центр независимых социологических исследований, 2014. 466 с. URL: http://cisr.ru/files/publ/Na_pereputye-book.pdf.

12. Щелкин А. Г. Нетрадиционная сексуальность (опыт социологического анализа). Социологические исследования. 2013. № 6. С. 132–141. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2013-6/Schelkin.pdf>.

Тема 6. Репродуктивна поведінка сім'ї

Ключові поняття й терміни: репродуктивна поведінка, демографічна структура, середня кількість дітей у сім'ї, дітність, бездітність, репродуктивний цикл, повнота репродуктивного циклу, репродуктивний процес, потреба в дітях, репродуктивні настанови, репродуктивні мотиви, економічні, соціальні і психологічні мотиви народження дітей, репродуктивні норми, ідеальна, бажана та очікувана кількість дітей, соціальні норми малодітності, середньодітності, багатодітності, шаблони і лінії репродуктивної поведінки, результати репродуктивної поведінки, планування сім'ї, концепції планування сім'ї.

План

1. Поняття репродуктивної поведінки, специфіка її соціологічного вивчення.
2. Структура репродуктивної поведінки.
3. Результати репродуктивної поведінки.
4. Процес прийняття репродуктивних рішень.
5. Репродуктивна поведінка та проблеми планування сім'ї.
6. Поняття планування сім'ї. Основні концепції планування сім'ї.
7. Репродуктивна поведінка сучасної української сім'ї.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «репродуктивна поведінка». В чому полягає специфіка її соціологічного вивчення?
2. Що таке репродуктивний процес і репродуктивний цикл? В яких випадках говорять про повний або неповний репродуктивний цикл?
3. Що таке протогенетичний та інтергенетичний інтервали? У яких випадках вони можуть збігатися?
4. Що в соціології сім'ї вважається найважливішим спонукальним мотивом репродуктивної поведінки особистості? За якими параметрами досліджується репродуктивна поведінка?
5. Охарактеризуйте економічні, соціальні та психологічні репродуктивні мотиви.
6. Як співвідносяться між собою репродуктивні мотиви та мотиви обмеження народжуваності?
7. В чому можуть проявлятися результати репродуктивної поведінки?
8. Що таке проблемна та рутинна репродуктивна поведінка? Яка сім'я вважається багатодітною в Україні?

9. Дайте визначення поняття «планування сім'ї». Розкрийте зміст основних концепцій планування сім'ї.

Завдання для самостійної роботи

1. Прокоментуйте таке висловлювання: «Народження дітей, репродуктивна поведінка людини є, з одного боку, справою особистою, а з іншого – суспільною».

2. Як відомо, репродуктивні мотиви поділяються на економічні, соціальні та психологічні. Використовуючи вивчений теоретичний матеріал, розробіть систему індикаторів, за допомогою яких, на Вашу думку, можна вимірювати ці мотиви.

3. Розробіть програму та інструментарій дослідження, спрямованого на вивчення репродуктивної поведінки сімей.

Основна література

1. Антонов А. И. Микросоциология семьи: учебник. М.: ИНФРА-М, 2005. 368 с. (Классический университетский учебник).
2. Михеева А. Р. Брак, семья, родительство: социологические и демографические аспекты: учеб. пособие. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2001. 112 с. URL: <http://studentam.net/content/view/95/19/>.
3. Социология семьи: учебник / под ред. проф. А. И. Антонова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2005. 640 с. (Классический университетский учебник).

Допоміжна література

1. Балабанов С. С., Наук Б., Саралиева З. Х.-М. Типология мотивов иметь или не иметь детей. Социологические исследования. 2009. № 3. С. 129–136. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2009-03/Balabanov_Saraliev.pdf.
2. Безрукова О. Н. Ценности детей и родительства: межпоколенческая динамика. Социологический журнал. 2017. № 1, т. 23. С. 88–110. URL: <http://jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/5003/public/5003-10075-1-PB.pdf>.
3. Гольцова Е. В., Лещенко Я. А. Факторы социальной среды как детерминанты брачности и рождаемости. Социологические исследования. 2010. № 2. С. 125–130. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2010-2/Golzova_Lechenko.pdf.
4. Гурко Т. А. Репродуктивные планы супругов. Социологические исследования. 2014. № 9. С. 77–85. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2014_9/Gurko.pdf.
5. Демографические процессы в современном обществе: практика и политика / под ред. П. В. Романова. Саратов: Научная книга, 2005. 250 с.
6. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. К.: АДЕФ-Україна, 2008. 288 с. URL: http://www.idss.org.ua/monografii/Book-Naselenie_.pdf.

7. Панкратова Н. В. Социальный и биологический аспекты родительства. Социологические исследования. 2006. № 10. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2006-10/pankratova.pdf>.
8. Рочева А. Л. Исследование опыта рождения детей женщинами-мигрантами: проблемы доступа в поле. Социологический журнал. 2012. № 3. С. 41–66. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_03_2012/02_Rocheva.pdf.
9. Русанова Н. Вспомогательные репродуктивные технологии в России: история, проблемы, демографические перспективы. Журнал исследований социальной политики. 2013. № 1, т. 11. С. 69–86. URL: http://ecsocman.hse.ru/hse/2013/07/01/1285634966/RusanovaJISP_11_1.pdf.
10. Сметанин Е. Н. Демографическая структура населения и репродуктивное поведение женщин. Социологическая наука и социальная практика. 2013. № 4. С. 91–105. URL: http://www.isras.ru/files/File/SNSP/4_2013/Smetanin.pdf.
11. Тындик А. О. Репродуктивные установки и их реализация в современной России. Журнал исследований социальной политики. 2012. № 3, т. 10. С. 361–376. URL: http://ecsocman.hse.ru/hse/2013/05/06/1299354930/TyndikJISP_10_3.pdf.
12. Фахрисламова Р. Т. Феномен женской бездетности в России: исторические и социальные предпосылки. Социологический журнал. 2014. № 3. С. 33–54. URL: <http://jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/511/public/511-2357-1-PB.pdf>.
13. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. К.: АДЕФ-Україна, 2008. 256 с. URL: <http://www.idss.org.ua/monografii/Book-Shlub-web.pdf>.

Тема 7. Батьківська поведінка та її особливості

Ключові поняття й терміни: інститут батьківства, материнство, батьківство, біологічне батьківство, соціальне батьківство, структура сім'ї, типи сімей, батьківські практики, соціалізація, агенти соціалізації, міжособистісний статус в сім'ї, конфліктна соціалізація, дисфункціональна соціалізація.

План

1. Батьківство як об'єкт соціологічного аналізу.
2. Культурно-історичні аспекти материнства й батьківства.
3. Теоретичні підходи до вивчення батьківства в соціології сім'ї.
4. Тенденції розвитку інституту батьківства на сучасному етапі.
5. Батьки й діти: проблеми адаптації до суспільних умов, що змінюються.

Питання для самоконтролю

1. Якими особливостями відзначалися батьківські ролі в різні історичні епохи?
2. В чому полягають відмінності між соціальним і біологічним батьківством? Наведіть приклади їхнього поєднання.

3. Охарактеризуйте основні теоретичні підходи до вивчення батьківства, що склалися в соціології сім'ї.

4. Інститут батьківства на сучасному етапі: визначальні тенденції.

5. Що таке транснаціональна сім'я? Якими є особливості виконання батьківських ролей у таких сім'ях?

6. Проаналізуйте основні проблеми, що виникають у стосунках батьків і дітей у сучасних сім'ях.

Завдання для самостійної роботи

1. Які проблеми в стосунках між різними поколіннями є найбільш поширеними в сучасних сім'ях? Свою відповідь обґрунтуйте, спираючись на одержаний теоретичний матеріал і дані соціологічних досліджень.

Основна література

1. Антонов А. И. Микросоциология семьи: учебник. М.: ИНФРА-М, 2005. 368 с. (Классический университетский учебник).
2. Гурко Т. А. Теоретические подходы к изучению семьи. М.: Институт социологии РАН, 2010. 184 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/Gurko_Teoreticheskie_podkhody_k_izucheniyu_semyi.pdf.
3. Михеева А. Р. Брак, семья, родительство: социологические и демографические аспекты: учеб. пособие. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2001. 112 с. URL: <http://studentam.net/content/view/95/19/>.
4. Социология семьи: учебник / под ред. проф. А. И. Антонова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2005. 640 с. (Классический университетский учебник).

Допоміжна література

1. Авдеева А. В. «Вовлеченное отцовство» в современной России: стратегии участия в уходе за детьми. Социологические исследования. 2012. № 11. С. 95–104. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_11/Avdeeva.pdf.
2. Актуальные проблемы родительства в России / отв. ред. Т. А. Гурко. М.: Институт социологии РАН, 2013. 209 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/Gurko_Actualnye_problemy_roditelstva_2013.pdf.
3. Актуальные проблемы семей в России / ред. Т. А. Гурко. М.: Институт социологии РАН, 2006. 223 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/gurko_2006.pdf.
4. Багирова А. П., Шубат О. М. Образ родительства и его развитие в концепции родительского труда. Социологические исследования. 2014. № 4. С. 103–110. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2014_4/103-110_Bagirova.pdf.
5. Безрукова О. Н., Самойлова В. А. Авторитарность в родительской культуре матерей. Социологические исследования. 2016. № 8. С. 116–125. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2016/2016_8/43-53_Bezrukova.pdf.
6. Безрукова О. Н. Модели родительства и родительский потенциал: межпоколенный анализ. Социологические исследования. 2014. № 9. С. 85–97. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2014_9/Bezrukova.pdf.

7. Безрукова О. Н. Отцовство в трансформирующемся обществе: ожидания матерей и практики отцов. Социологические исследования. 2013. № 11. С. 118–130. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2013_11/Bezrukova.pdf.
8. Безрукова О. Н., Самойлова В. А. Потенциал успешного родительства в приемных семьях. Социологические исследования. 2017. № 11. С. 111–121. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2017/2017_11/Bezrukova.pdf.
9. Безрукова О. Н. Ценности родительства: структура, типы, ресурсы. Социологические исследования. 2016. № 3. С. 118–127. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2016/2016_3/118-127_Bezrukova_.pdf.
10. Гурко Т. А. Брак и родительство в России. М.: Институт социологии РАН, 2008. 325 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/Publication/Brak_i_roditelstvo_Gurko_2008.pdf.
11. Гурко Т. А. Родительство: социологические аспекты. М.: Центр общечеловеческих ценностей, 2003. 164 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/gurko_2003.pdf.
12. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2013 року. К. : Міністерство соціальної політики України, Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2014. 125 с. URL: <http://dimp.org.ua/files/dopovid-dity13-ebook.pdf>.
13. Иванова Е. А. Я себя не отношу к хорошим к хорошим папам, в лучшем случае, к нормальным: как российские мужчины конструируют образ «хорошего отца» после развода. Журнал социологии и социальной антропологии. 2017. № 5, т. XX. С. 132–150. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2017_5/Ivanova_2017_5.pdf.
14. Козлова Т. З. Мотивация приема детей-сирот в замещающую (опекунскую) семью Социологический журнал. 2012. № 2. С. 115–126. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_02_2012/06_Kozlova.pdf.
15. Козлова Т. З. Проблемы создания и жизнедеятельности опекунской семьи. Социологические исследования. 2009. № 3. С. 136–139. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2009-03/Kozlova.pdf>.
16. Козьмина Я. Я., Сивак Е. Е. Влияют ли на родительскую самоэффективность разногласия с родственниками по поводу правил воспитания и ухода за ребенком? Журнал социологии и социальной антропологии. 2015. № 4, т. XVIII. С. 65–81. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2015_4/Kozmina_Sivak_2015_4.pdf.
17. Кон И. С. Гендер и маскулинность, сыновья и отцы. Журнал социологии и социальной антропологии. 2012. № 1, т. XV. С. 48–64. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2012_1/Kon_2012_1.pdf.
18. Кравченко Ж. В. Мужчины в заботе о детях: сравнительный анализ России, Франции и Норвегии. Журнал социологии и социальной антропологии. 2012. № 1, т. XV. С. 65–85. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2012_1/Kravchenko_2012_1.pdf.
19. Кучмаева О. В., Марыганова Е. А., Петрякова О. Л., Синельников А. Б. О современной семье и ее воспитательном потенциале. Социологические исследования. 2010. № 7. С. 49–55. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2010-7/Kuchmaeva.pdf>.

20. Носкова А. В., Титова М. А., Васильев А. А., Кишкин М. И. Дети вне семьи: фостерные практики в России. Социологические исследования. 2016. № 8. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2016/2016_8/54-64_Noskova.pdf.
21. Печерская Н. В. Мифология родительства: анализ дискурсивного производства идеальной семьи. Журнал исследований социальной политики. 2012. № 3, т. 10. С. 323–342. URL: http://ecsocman.hse.ru/hsedata/2013/05/06/1299355004/PecherskaiaJISP_10_3.pdf.
22. Рождественская Е. Ю. Отцовство: либеральный тренд от отца к папе? Социологический журнал. 2010. № 3. С. 75–89. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_03_2010/05_Rozdestvenskaya.pdf.
23. Толстокорова А. В. Любовь по телефону: роль мобильной телефонии в транснациональном материнстве украинских заробитчанок. Журнал социологии и социальной антропологии. 2013. № 4, т. XVI. С. 142–158. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2013_4/Tolstokorova_2013_4.pdf.
24. Толстокорова А. В. «Мама моет раму в Риме»: гендерные аспекты транснационального родительства в Украине. Журнал исследований социальной политики. 2012. № 3, т. 10. С. 393–408. URL: http://ecsocman.hse.ru/hsedata/2013/05/06/1299356311/TolstokorovaJISP_10_3.pdf.
25. Толстокорова А. В. «Папы всякие нужны»: трансформация института отцовства в украинской транснациональной семье. Журнал социологии и социальной антропологии. 2014. № 3, т. XVII. С. 94–111. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_3/Tolstokorova_2014_3.pdf.
26. Шевченко И. О. Ситуация после развода: отцы и дети. Социологические исследования. 2015. № 3. С. 78–81. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2015_3/Shevchenko.pdf.

Тема 8. Життєвий цикл сім'ї

Ключові поняття й терміни: сім'я як первинна група, життєвий цикл сім'ї, критерії конструювання життєвого циклу сім'ї, класифікація та схеми сімейного циклу, методи статистичної типологізації сімейного циклу, когортний аналіз, метод реального покоління, стадія перед-батьківства, стадія репродуктивного батьківства, стадія соціалізаційного батьківства, стадія прабатьківства, тривалість сімейного циклу, повний сімейний цикл, неповнота сімейного циклу, сімейні події, стресогенність життєвого циклу сім'ї, метод сімейних біографій та життєвих історій, метод умовного покоління.

План

1. Життєвий цикл сім'ї: визначення поняття.
2. Мікросоціологія сім'ї та демографія сім'ї як споріднені дисципліни, що мають спільний об'єкт вивчення.

3. Основні теоретичні підходи, що використовуються в дослідженнях життєвого циклу сім'ї. Інструментальний підхід. Феноменологічний підхід.
4. Методологія визначення стадій сімейного циклу.
5. Критерії, за якими визначається повнота життєвого циклу сім'ї. Ознаки неповного життєвого циклу сім'ї.
6. Вивчення життєвого циклу сімей за допомогою методу сімейних біографій (життєвих історій сімей).

Питання для самоконтролю

1. Що таке життєвий цикл сім'ї?
2. Розкрийте, в чому полягає сутність життєвого циклу сім'ї як об'єкта вивчення демографії сім'ї та мікросоціології сім'ї.
3. Інструментальний підхід у дослідженнях життєвого циклу сім'ї: основні характеристики й особливості.
4. Феноменологічний підхід у дослідженнях життєвого циклу сім'ї: основні характеристики й особливості.
5. Яким чином визначаються стадії життєвого циклу сім'ї?
6. Чим відрізняється репродуктивний період від стадії репродуктивного батьківства?
7. Що таке неповнота життєвого циклу сім'ї? Які чинники можуть на неї впливати?
8. Розкрийте зміст методу сімейних біографій чи життєвих історій сімей (сімейних біографій).

Завдання для самостійної роботи

1. Розподіліть види депривацій батьків від дітей та дітей від батьків та подружніх роз'єднань відповідно до кожної стадії життєвого циклу сім'ї. Складіть класифікацію типів сімей з урахуванням опису видів депривації і роз'єднань стосовно кожної стадії циклу.
2. Нижче наводиться список стресогенних ситуацій, одержаний в одному з досліджень: смерть чоловіка (жінки); розлучення; роз'їзд подружжя; вирок суду; смерть близького родича, травма чи захворювання, одруження; звільнення з роботи; примирення в шлюбі; вихід на пенсію; погіршення здоров'я когось з близьких; вагітність; сексуальні проблеми; поповнення в сім'ї; пристосування до нових умов бізнесу; зміна матеріального становища; смерть близького друга (подруги); перехід на іншу роботу; сімейні конфлікти відбуваються частіше (рідше); позика або кредит; агресія; тривале захворювання родича; наркоман або ВІЛ-інфікований у сім'ї; зміна обов'язків на роботі; син чи дочка залишають сім'ю; конфлікти з родичами чоловіка (жінки); видатний особистий успіх; чоловік (жінка) починає (кидає) працювати; початок (завершення) навчання; зміна умов проживання; зміна особистих звичок; неприємності

з керівництвом на роботі; зміна розпорядку та умов роботи; зміна місця проживання; зміна навчального закладу; зміна звичного місця відпочинку; зміни в релігійній активності; зміни в соціальній активності; зміни в режимі сну; сімейні свята стали частішими (рідшими). Вам пропонується визначити стреси, що стосуються сім'ї, та згрупувати їх за стадіями життєвого циклу сім'ї згідно з класифікацією Р. Раппопорт.

3. Спираючись на метод сімейних біографій, спробуйте його використати стосовно життєвої історії власної сім'ї.

Основна література

1. Антонов А. И. Микросоциология семьи: учебник. М.: ИНФРА-М, 2005. 368 с. (Классический университетский учебник).
2. Проневская И. В. Фамилистические исследования: количественный и качественный подходы. Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология. 2010. № 4. С. 151–163. URL: <http://vestnik.socio.msu.ru/archive/text/2010/4/11.pdf>.
3. Социология семьи: учебник / под ред. проф. А. И. Антонова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2005. 640 с. (Классический университетский учебник).

РОЗДІЛ 3

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА І СІМ'Я

Тема 9. Сімейна політика держави

Ключові поняття й терміни: сімейні зміни, сімейна дезорганізація, криза сім'ї, соціальні проблеми сім'ї, сімейна політика, соціальний захист, соціальна підтримка сімей.

План

1. Зміст і сутність сімейної політики.
2. Теоретичні підходи до вивчення сімейної політики в зарубіжній соціології.
3. Теоретичні підходи в дослідженнях сімейної політики на пострадянському просторі.
4. Об'єкт, предмет, суб'єкти, цілі, функції сімейної політики.
5. Принципи сімейної політики.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає зміст і сутність сімейної політики? Чи завжди держава повинна проводити власну сімейну політику? Обґрунтуйте свою відповідь.

2. Як Ви вважаєте, чи може держава, використовуючи сімейну політику, впливати на розвиток таких соціальних інститутів, як сім'я, шлюб, батьківство? Обґрунтуйте власну думку.

3. Чи можна стверджувати, що деякі особливості історичного розвитку українського суспільства безпосередньо вплинули на процеси, що наразі спостерігаються в сфері шлюбно-сімейних відносин?

4. Які проблеми в реалізації сімейної політики в нашій країні Ви можете виокремити?

Завдання для самостійної роботи

1. Як відомо, існують два підходи до розгляду сучасних трансформацій сім'ї: парадигма модернізації та парадигма кризи сім'ї. Кожна з них пропонує власну концепцію сімейної політики держави. Яка з цих концепцій, на Ваш погляд, є найбільш прийнятною для України? Поясніть свою точку зору.

2. Як Ви вважаєте, які заходи в межах сімейної політики держави необхідні для покращення сучасної демографічної ситуації в Україні? Аргументуйте свою відповідь.

Основна література

1. Антонов А. И. Микросоциология семьи: учебник. М.: ИНФРА-М, 2005. 368 с. (Классический университетский учебник).
2. Глазунов С. В. Соціологія сім'ї: навч. посібник для вищ. закл. освіти. Дніпропетровськ : РВВДД, 2000. 140 с.
3. Михеева А. Р. Брак, семья, родительство: социологические и демографические аспекты: учеб. пособие. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2001. 112 с. URL: <http://studentam.net/content/view/95/19/>.
4. Социология семьи: учебник / под ред. проф. А. И. Антонова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2005. 640 с. (Классический университетский учебник).

Допоміжна література

1. Концепція державної сімейної політики від 17.09.99 р. № 1063-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 46–47. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1063-14>.
2. Сімейний кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Актуальные проблемы семей в России / ред. Т.А. Гурко. М.: Институт социологии РАН, 2006. 223 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/gurko_2006.pdf.

4. Григорьева Н., Дюпра-Куштанина В., Шарова М. Социальная политика в области родительства: сравнительный анализ (Россия – Франция). Журнал исследований социальной политики. 2014. № 1, т. 12. С. 21–38. URL: http://ecsocman.hse.ru/hse/2014/03/30/1317351145/JISP_12_1_Grigoryeva_DupraKushtanina_Sharova.pdf.
5. Зеликова Ю. А. Влияние социальной политики и родительских ценностей на семейное поведение и воспитание детей: межстрановой анализ. Журнал исследований социальной политики. 2012. № 3, т. 10. С. 343–360. URL: http://ecsocman.hse.ru/hse/2013/05/06/1299354904/ZelikovaJISP_10_3.pdf.
6. Іващенко Т. Ю. Оцінка сучасних заходів підтримки сімей з дітьми в Україні. Демографія та соціальна економіка. 2014. № 2 (22). С. 90–100. URL: <http://dse.org.ua/arhive/22.html>.
7. Кайлова О. В. Опыт семейной политики в странах Европейского Союза: система родительских отпусков. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2006/0229/analit07.php>.
8. Молодіжна сімейна політика в Україні : колективна монографія / С. В. Ничипоренко та ін. Умань: Видавець Сочінський, 2011. 217 с. URL: <http://www.idss.org.ua/monografii/nichiporenko.pdf>.
9. Сизова И. Л. «Новое отцовство» в свете традиций и инноваций семейной политики в Европе. Журнал социологии и социальной антропологии. 2012. № 1, т. XV. С. 86–102. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2012_1/Sizova_2012_1.pdf.
10. Становище сімей в Україні (за підсумками 2010–2013 років) : Щорічна державна доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище сімей та стан реалізації державної сімейної політики. К.: Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2014. 241 с. URL: <https://dismp.gov.ua/downloads/stanovishhe-simej-v-ukrayini-za-pidsumkami-2010-2013-rokiv>.
11. Стрельник Е. А. Государственный неотрадиционализм и семейная политика в Украине. Социологические исследования. 2014. № 9. С. 97–102. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2014_9/Strelnik.pdf.
12. Сухова А. С. Услуги по уходу за детьми: масштабы и факторы потребления российскими семьями. Журнал исследований социальной политики. 2011. № 4, т. 9. С. 473–494. URL: <http://ecsocman.hse.ru/mags/jsp/2011-9-4/46586764.html>.
13. Сучасна українська сім'я: медико-соціальні аспекти : колективна монографія / В. М. Лісовий та ін. Х.: Майдан, 2009. 268 с.
14. Чернова Ж. В. Кто, о ком и на каких условиях должен заботиться? Гендерный анализ режимов заботы и семейной политики. Журнал исследований социальной политики. 2011. № 3, т. 9. С. 295–318. URL: <http://ecsocman.hse.ru/mags/jsp/2011-9-3/38603626.html>.
15. Чернова Ж. В. Рабочее место, дружественное семье: политические инициативы, позиция работодателя и типы поддержки работников с семейными обязанностями. Журнал социологии и социальной антропологии.

2017. № 1, т. XX. С. 93–113. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2017_1/Chernova_2017_1.pdf.

16. Чернова Ж. В. Семейная политика в западноевропейских странах: модели отцовства. Журнал социологии и социальной антропологии. 2012. № 1, т. XV. С. 103–122. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2012_1/Chernova_2012_1.pdf.

Тема 10. Стан і тенденції розвитку інституту сім'ї в сучасному українському суспільстві

План

1. Актуальні проблеми сучасної української сім'ї. Проблема гендерної нерівності.
2. Актуальні проблеми сучасної української сім'ї. Проблема насильства в сім'ї.
3. Актуальні проблеми сучасної української сім'ї. Проблеми, пов'язані з реалізацією виховної функції сім'ї.
4. Рівень та якість життя пересічних українських сімей.
5. Пронаталістська політика української держави.
6. Соціальна допомога сім'ям. Соціальна робота з сім'ями.
7. Діяльність представників громадянського суспільства в контексті реалізації сімейної політики.
8. Проблеми реалізації сімейної політики сучасної української держави. Законодавче забезпечення та механізми впровадження сімейної політики.

Питання для самоконтролю

1. Яким чином у сучасному українському суспільстві вирішується проблема гендерної нерівності?
2. У чому, на Вашу думку, полягають соціальні наслідки насильства в сім'ї? В який спосіб можна запобігти випадків насильства в сім'ї?
3. Які проблеми, пов'язані з вихованням дітей у сучасних українських сім'ях, Ви вважаєте найбільш актуальними?
4. Які заходи державної сімейної політики спрямовані на підвищення рівня та якості життя пересічних українських сімей?
5. Яким чином у межах сімейної політики української держави вирішується проблема підвищення народжуваності?
6. Назвіть і охарактеризуйте напрями соціальної роботи з різними категоріями сімей в Україні.
7. Яким чином суб'єкти, що реалізують державну сімейну політику, можуть співпрацювати з громадянським суспільством?
8. Які основні перешкоди постають на шляху ефективного впровадження заходів сімейної політики української держави?

Завдання для самостійної роботи

1. Використовуючи вивчений теоретичний матеріал та відповідні статистичні й соціологічні дані, зробіть висновки про те, наскільки процеси, що відбуваються в сфері шлюбно-сімейних відносин в Україні, збігаються із загальними тенденціями їхнього розвитку.

2. Спираючись на основні положення концепцій модернізації сім'ї, дезорганізації сім'ї та кризи сім'ї, проаналізуйте сучасні процеси в сфері шлюбно-сімейних відносин в Україні. В межах якої концепції, на Ваш погляд, ці процеси можуть бути охарактеризовані найбільш адекватно? Обґрунтуйте свою точку зору.

Основна література

1. Антонов А. И. Микросоциология семьи: учебник. М.: ИНФРА-М, 2005. 368 с. (Классический университетский учебник).
2. Глазунов С. В. Соціологія сім'ї: навч. посібник для вищ. закл. освіти. Дніпропетровськ: РВВДД, 2000. 140 с.
3. Гурко Т. А. Теоретические подходы к изучению семьи. М.: Институт социологии РАН, 2010. 184 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/Gurko_Teoreticheskie_podkhody_k_izucheniyu_semyi.pdf.
4. Михеева А. Р. Брак, семья, родительство: социологические и демографические аспекты: учеб. пособие. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2001. 112 с. URL: <http://studentam.net/content/view/95/19/>.
5. Социология семьи: учебник / под ред. проф. А. И. Антонова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2005. 640 с. (Классический университетский учебник).

Допоміжна література

1. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2013 року. К.: Міністерство соціальної політики України, Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2014. 125 с. URL: <http://dimp.org.ua/files/dopovid-dity13-ebook.pdf>.
2. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2011 року) / С. Ю. Аксьонова, М. Ю. Варбан, О. А. Васильєв та ін. К., 2012. 188 с. URL: <http://dimp.org.ua/files/dopovid-dity11-ebook.pdf>.
3. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2010 року). К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2011. 195 с. URL: <http://dimp.org.ua/files/dopovid-dity10-ebook.pdf>.
4. Нерівні можливості дітей в Україні: аналіз та рекомендації для політики (на основі моніторингу щодо економічної нерівності домогосподарств та доступу дітей до послуг соціальної сфери) / Л. М. Черенько та ін. К., 2011. 47 с. URL: <http://www.idss.org.ua/monografii/nerivni%20mozhlivosti.pdf>.
5. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасні тенденції та стан розвитку. К.: Основа-Принт, 2009. 248 с. URL: <http://www.idss.org.ua/public.html>.

6. Слюсар Л. І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи пост-індустріальна трансформація? Демографія та соціальна економіка. 2007. № 1. С. 28–38. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11686/03-Slusar.pdf?sequence=1>.
7. Становище сімей в Україні (за підсумками 2010–2013 років) : Щорічна державна доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище сімей та стан реалізації державної сімейної політики. К.: Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2014. 241 с. URL: <https://dimp.gov.ua/downloads/stanovishhe-simej-v-ukrayini-za-pidsumkami-2010-2013-rokiv>.
8. Становище сімей в Україні (за підсумками 2000–2009 років) : Щорічна державна доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище сімей та стан реалізації державної сімейної політики. К.: Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2011. 224 с. URL: <http://dimp.org.ua/files/dopovid-simya00-09-ebook.pdf>.
9. Сучасна українська сім'я: медико-соціальні аспекти: колективна монографія / В.М. Лісовий та ін. Х.: Майдан, 2009. 268 с.
10. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. К.: АДФ-Україна, 2008. 256 с. URL: <http://www.idss.org.ua/monografii/Book-Shlub-web.pdf>.

ТЕМИ КУРСОВИХ РОБОТ

1. Посередницька роль сім'ї в суспільстві.
2. Поширення альтернативних форм сімейного життя: тенденції, причини, наслідки.
3. Самотній спосіб життя як феномен.
4. Сім'ї в середовищі сексуальних меншин.
5. Історії сімей як об'єкт соціологічного дослідження.
6. Роль якісних методів у соціологічних дослідженнях сім'ї.
7. Господарсько-економічна функція сім'ї: сутність та історична трансформація.
8. Сім'я в суспільстві постмодерну.
9. Сімейні ролі: сутність та історична трансформація.
10. Проблеми рольової диференціації в сучасній сім'ї.
11. Проблематизація соціальної ролі батька в сучасному суспільстві.
12. Професійна зайнятість жінок та сім'я.
13. Рутинна та проблемна репродуктивна поведінка в сучасному суспільстві.
14. Аксіологічний чинник у системі репродуктивної поведінки.
15. Однодітні сім'ї: особистісні та соціальні аспекти проблеми.
16. Феномен «чайлдфрі»: масштаби, тенденції, мотивація.
17. Прийомна сім'я як інститут соціалізації дітей-сиріт.
18. Планування сім'ї: соціологічні, соціально-політичні та ідеологічні аспекти проблеми.
19. Батьківська поведінка та її особливості.
20. Стосунки поколінь у сучасній сім'ї: проблема формування діалогу.
21. Міжособистісні комунікації в сучасній сім'ї.
22. Особливості життєдіяльності монобатьківських сімей у сучасній Україні.
23. Особливості сімейного способу життя в міських і сільських поселеннях України.
24. Роль ЗМІ у формуванні іміджу сім'ї.
25. Сім'я в дзеркалі української преси.
26. Сім'я та держава: патерналізм чи партнерство?
27. Сімейна політика як структурна складова соціальної політики держави.
28. Сімейна політика в Україні: стан та основні проблеми.
29. Молоді сім'ї як об'єкт соціальної політики української держави.
30. Сім'ї внутрішньоопереміщених осіб як об'єкт соціальної політики української держави.
31. Соціальна робота з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах.

32. Соціальна робота з людьми, які зазнали насильства в сім'ї.
33. Сім'я в програмах політичних блоків та партій у сучасній Україні.
34. Трансформація сучасної української сім'ї: традиційні, модерні та постмодерні складові.
35. Соціально-економічні реформи в Україні та сім'я.
36. Соціальний портрет сучасної української сім'ї.
37. Сімейні цінності в сучасному українському суспільстві.
38. Плюралізація форм шлюбних об'єднань в Україні: ціннісне підґрунтя.
39. Вплив процесів транснаціональної міграції на сімейну поведінку населення України.
40. Сім'ї учасників бойових дій в зоні АТО: напрями та перспективи соціологічних досліджень.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1. Встановіть відповідність між прізвищами соціологів та визначеннями сім'ї, що наведені нижче (5 балів)

	Визначення сім'ї	А. Антонов	Е. Бьорджесс	Е. Гідденс	Н. Смелзер	А. Харчев
1	Сім'я – це засноване на кровно-родинних зв'язках, шлюбі чи усиновленні об'єднання людей, що пов'язані спільністю побуту і взаємною відповідальністю за виховання дітей; члени сім'ї часто живуть в одному будинку	1	2	3	4	5
2	Сім'я – це група людей, члени якої мають кровно-родинні зв'язки і дорослі несуть відповідальність за виховання дітей	1	2	3	4	5
3	Сім'я – це група, що складається з двох або більше людей, які пов'язані між собою шлюбом, кровним зв'язком або усиновленням; які ведуть спільне господарство, вступають у взаємодію в сімейних ролях і які зберігають успадковану культуру, додаючи до неї нові риси, що вироблені спільно	1	2	3	4	5
4	Сім'я – це історично конкретна система взаємин між подружжям, між батьками та дітьми, мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними стосунками, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю і соціальна необхідність в якій зумовлена потребою суспільства в фізичному та духовному відтворенні населення	1	2	3	4	5
5	Сім'я – це заснована на єдиній загальносімейній діяльності спільність людей, що пов'язані зв'язками подружності – батьківства – родинності і яка здійснює відтворення населення та наслідуваність сімейних поколінь, а також соціалізацію дітей та підтримку існування членів сім'ї	1	2	3	4	5

Завдання 2. Як відомо, сім'я розглядається в соціології сім'ї як феномен, що має подвійну природу. Розкрийте особливості соціологічного вивчення сім'ї як соціального інституту та як малої соціальної групи (5 балів)

Завдання 3. Дайте визначення наступних понять: (5 балів)

1. Умови життя сім'ї – ...
2. Структура сім'ї – ...
3. Функції сім'ї – ...
4. Спосіб життя сім'ї – ...
5. Життєвий цикл сім'ї – ...

Завдання 4. Який з перелічених термінів є зайвим у наведеному ряді? (1 бал)

1. Моногамія
2. Екзогамія
3. Полігамія
4. Поліандрія
5. Жодна з відповідей не є правильною

Завдання 5. Серед функцій, що виконує сім'я, можна виокремити функції стосовно суспільства й функції стосовно особистості. В таблиці представлено основні функції сучасної сім'ї, що пов'язані зі сферами її життєдіяльності. Самостійно заповніть ті частини таблиці, що відсутні (10 балів)

Основні функції сучасної сім'ї

Сфера сімейної діяльності	Суспільні функції	Індивідуальні функції
...	...	Задоволення потреби в дітях
...	Соціалізація молодого покоління. Підтримка культурної безперервності суспільства	...
...	Підтримка фізичного здоров'я членів суспільства, догляд за дітьми	...
Економічна	...	Отримання матеріальних засобів одними членами сім'ї від інших (на випадок непрацездатності або в обмін на послуги)

...	Моральна регламентація поведінки членів сім'ї в різних сферах життєдіяльності, а також відповідальності та зобов'язань у стосунках між подружжям, батьками та дітьми, представниками старшого та середнього поколінь	...
Сфера духовного спілкування	...	...
...	...	Задоволення потреб у соціальному просуванні
...	Організація раціонального дозвілля. Соціальний контроль у сфері дозвілля	...
...	...	Одержання індивідами психологічного захисту, емоційної підтримки в сім'ї. Задоволення потреб в особистому щасті та коханні
Сексуальна	...	...

Завдання 6. Представниками якого підходу в дослідженнях сім'ї є такі автори: (5 балів)

	Автор	Макросоціологічний підхід	Мікросоціологічний підхід
1	Е. Бьорджесс	1	2
2	К. Девіс	1	2
3	Ф. Енгельс	1	2
4	Ф. Ле Пле	1	2
5	Дж. Мід	1	2
6	Л. Морган	1	2
7	Т. Парсонс	1	2
8	З. Фрейд	1	2
9	Г. Хартманн	1	2
10	Дж. Хоманс	1	2

Завдання 7. Хто з нижчезгаданих соціологів вперше провів масштабні емпіричні дослідження сімей? (1 бал)

1. Е. Бьорджесс
2. Ф. Знанецький
3. Ф. Ле Пле
4. Дж. Морено
5. У. Томас
6. Жодна з відповідей не є правильною

Завдання 8. Яка з мікросоціологічних теорій сім'ї особливу увагу приділяє вивченню процесу соціалізації в сім'ї? (2 бали)

1. Символічний інтеракціонізм
2. Теорія обміну
3. Етнометодологія
4. Психоаналіз
5. Соціометрія
6. Жодна з відповідей не є правильною

Завдання 9. Хто з російських дослідників сім'ї початку ХХ ст. є автором статті «Криза сучасної сім'ї»? (1 бал)

1. В. Бехтерев
2. М. Ковалевський
3. О. Коллонтай
4. П. Сорокін
5. Жодна з відповідей не є правильною

Які основні ознаки кризи сім'ї наводяться в цій статті? (3 бали)

1. – ...
2. – ...
3. – ...

Завдання 10. Для якого історичного етапу розвитку сім'ї притаманними є такі ознаки: сімейна економіка, влада родинних зв'язків, нероздільний зв'язок із землею, багатодітність, пріоритет старших поколінь _____ (1 бал)

Завдання 11. Нижче наведені порівняльні характеристики традиційної та сучасної моделей сім'ї. Самостійно додайте ті характеристики, які відсутні (9 балів)

	Сім'я традиційного суспільства	Сім'я індустріального суспільства
1	Родинно-сімейний принцип організації життя, надання переваги родинним вигодам перед вигодами індивіда та економічною ефективністю	...

2	...	Роз'єднання дому та роботи, праця за наймом на великих підприємствах з індивідуальною оплатою праці незалежно від статусу індивіда в сімейно-родинних зв'язках. Споживання послуг позасімейних інститутів та установ за рахунок заробітної плати, що добувається членами сім'ї поза домом.
3	Незначне психологічне роз'єднання між сімейним домогосподарством та сільською общиною, іншими соціальними спільнотами	...
4	...	Позасімейний характер соціальної та територіальної мобільності
5	Система цінностей фамілізму або «сім'єнтризму», де переважають такі цінності, як обов'язок, сімейна відповідальність, цінність дітей як внесків у забезпечену старість батьків, домінування авторитету батьків та родичів	...
6	...	Основний тип сім'ї – децентралізована нуклеарна сім'я, в якій подружні зв'язки мають більшу цінність, ніж родинні та батьківські
7	«Закрита» система вибору шлюбного партнера у відповідності з традиціями та побажаннями батьків або родичів	...
8	...	Широкі можливості для вільного розлучення, основною причиною якого стає міжособистісна несумісність подружжя
9	Існування культури багатодітності з жорсткими табу на використання контрацепції та індивідуальне втручання в репродуктивний цикл завдяки наявності ранньої та поголовної шлюбності, традицій довічного шлюбу, подовження репродуктивного періоду населення до його фізіологічних меж	...

Завдання 12. Нижче наведено перелік тенденцій, що притаманні сучасному етапу розвитку сім'ї. Виокремте серед них ті, що зазначені неправильно: (2 бали)

1. Масова нуклеаризація сімей
2. Збільшення кількості шлюбів, що реєструються
3. Проголошення норми рівності статей
4. Збільшення кількості незареєстрованих шлюбів
5. Збільшення кількості неповних сімей
6. Розповсюдження повторних шлюбів
7. Масова малодітність сімей
8. Підвищення стабільності сімей
9. Жодна з відповідей не є правильною

Завдання 13. Назвіть основні форми сімейної дезорганізації: (5 балів)

1. – ...
2. – ...
3. – ...
4. – ...
5. – ...

Завдання 14. Вкажіть різновиди сімейної поведінки. Наведіть їхні визначення: (3 бали)

1. – ...
2. – ...
3. – ...

Завдання 15. Ситуація, за якої сукупність (простір), в якій відбувається вибір партнера по шлюбу, є максимально широкою і вбирає в себе як тих, хто перебуває в шлюбі, так і тих, хто в ньому не перебуває, і за якої індивід є доступним для укладання шлюбних відносин постійно, має назву: (1 бал)

1. Жорстка моногамія
2. Моногамія
3. Полігамія
4. Серійна моногамія
5. Жодна з відповідей не є правильною

Завдання 16. Як відомо, вибір шлюбного партнера може розглядатися як процес, що проходить певні стадії, які називаються фільтрами. Згадайте ці фільтри і впишіть у відповідні частини таблиці (18 балів)

Культурні фільтри	Соціологічні фільтри	Психологічні фільтри
1. – ...	1. – ...	1. – ...
2. – ...	2. – ...	2. – ...
	а) – ...	3. – ...
	б) – ...	4. – ...
	в) – ...	5. – ...
	г) – ...	
	д) – ...	
	е) – ...	
	є) – ...	
	ж) – ...	
	з) – ...	

Завдання 17. Який із наведених нижче дошлюбних чинників, що можуть дестабілізувати молоду сім'ю, вказаний неправильно? (1 бал)

1. Вступ до шлюбу до 21 року
2. Вплив неуспішності шлюбу батьків
3. Дошлюбна вагітність
4. Тривалий період дошлюбного знайомства
5. Різний характер проведення вільного часу
6. Розподіл обов'язків та владних повноважень

Завдання 18. Як відомо, сексуальна поведінка особистості переслідує певні цілі. Доповніть перелік основних цілей сексуальної поведінки згідно з уявленнями сучасних дослідників: (8 балів)

1. – релаксація, зняття напруження
2. – народження дітей, задоволення потреби в батьківстві
3. – ...
4. – ...
5. – ...
6. – ...
7. – ...
8. – ...

Завдання 19. Нижче наведені характеристики основних типів етичних сексуальних систем, що існують в світі. Визначте, яким з етичних систем: «аскетизм», «гедонізм», «легалізм», «раціоналізм», «ситуаційна етика» – вони відповідають: (5 балів)

1. ... пов'язаний із прийняттям або відторгненням, схваленням або засудженням сексуальних стосунків на основі статевої моралі, що панує в суспільстві, яка є переважно репресивною і визнає сексуальні сто-

сунки тільки з метою народження дітей і на основі легально визнаних шлюбних союзів

2. ... є одним із найбільш розповсюджених в наш час різновидів статевої моралі. В її основі знаходиться переконання, що сексуальна поведінка повинна визначатися актуальним ситуаційним контекстом, тобто конкретною ситуацією. Згідно з нею людина повинна керуватися тільки коханням, доброю волею та впевненістю в тому, що наслідки будуть добрими. Слідування правилам та нормам цієї етичної системи зумовлено відповіддю на питання про те, чи має місце в тому чи іншому випадку взаємна симпатія та любов. Якщо так, то приймаються і визнаються будь-які сексуальні стосунки

3. ... як етична система виходить з того, що єдиною підставою для сексуальних стосунків є не моральні норми і не ситуаційний контекст, а виключно насолода, задоволення. Прибічники цієї етичної системи вважають, що статевий потяг, подібно до голоду або спраги, не повинен бути об'єктом моральних обмежень

4. ... пов'язаний з відмовою від сексуальних стосунків, з переконанням, що найбільше задоволення людина отримує не від чуттєвих насолод, а від духовного самовдосконалення, задоволення так званих «вищих» потреб

5. ... виходить з пріоритету розуму, з необхідності виявити раціональні засади для вибору стратегії сексуальної поведінки, оцінити баланс можливих позитивних та негативних наслідків вступу у статеві стосунки з тим чи іншим партнером

Завдання 20. Потреба в дітях – це потреба: (1 бал)

1. Сексуальна
2. Біологічна
3. Соціально-психологічна
4. Жодна з відповідей не є правильною

Завдання 21. Нижче наведені основні мотиви репродуктивної поведінки. Дайте їхнє визначення. Які з них є провідними в сучасному суспільстві? (4 бали)

1.	Економічні	мотиви	–	це
2.	Соціальні	мотиви	–	це
3.	Психологічні	мотиви	–	це

Завдання 22. Існує чотири основні підходи до визначення ролі та значення планування сім'ї в суспільстві. Назвіть їхні положення, заповнивши таблицю: (4 бали)

Мальтузіанський підхід	Неомальтузіанство	Концепція перешкод	Концепція потреби у дітях, що історично змінюється

Завдання 23. Назвіть основних агентів соціалізації особистості, заповнивши наступну таблицю: (3 бали)

Агенти соціалізації

Соціальні інститути	Посередники	Культура

Завдання 24. Назвіть основні етапи життєвого циклу сім'ї: (5 балів)

1. – ...
2. – ...
3. – ...
4. – ...
5. – ...

Завдання 25. Якщо розглядати життєвий цикл сім'ї за критерієм батьківства, які три сімейні події дають змогу виділити два перші з трьох етапів життєвого циклу сім'ї? (3 бали)

1. – ...
2. – ...
3. – ...

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Соціологія сім'ї як спеціальна соціологічна теорія. Предмет та об'єкт соціології сім'ї.
2. Макросоціологічний та мікросоціологічний підходи в соціології сім'ї: спільні та відмінні риси.
3. Основні поняття, якими послуговується соціологія сім'ї як спеціальна соціологічна теорія.
4. Поняття сім'ї та шлюбу.
5. Основні типології сімей.
6. Функції сім'ї в суспільстві.
7. Соціологія сім'ї та інші наукові дисципліни, об'єктом вивчення яких виступає сім'я.
8. Макросоціологічні та мікросоціологічні теорії сім'ї: типологія теоретичних підходів.
9. Становлення уявлень про сім'ю в історичній ретроспективі.
10. Еволюційний (інституційно-історичний) підхід.
11. Функціоналістська парадигма.
12. Конфліктологічна парадигма.
13. Системний підхід і його внесок в дослідження сім'ї.
14. Феміністські теорії як система поглядів на шлюб та сім'ю.
15. Роль Е. Бьорджесса в становленні досліджень сім'ї як мікрогрупи.
16. Теорія символічного інтеракціонізму як мікросоціологічна теорія сім'ї.
17. Теорія соціального обміну.
18. Етнометодологія та феноменологічна соціологія.
19. Психоаналітична теорія.
20. Психодрама й соціометрія як мікросоціологічні теорії сім'ї.
21. Основні етапи еволюції шлюбно-сімейних відносин.
22. Дофамілістичний період становлення сім'ї та шлюбу.
23. Розвиток сім'ї на доіндустріальному етапі.
24. Сім'я в суспільствах індустріального типу.
25. Тенденції сучасного розвитку сім'ї як соціального інституту.
26. Сім'я постмодерного суспільства.
27. Поняття сімейної поведінки особистості та її різновиди.
28. Тенденції в шлюбній поведінці, що відрізняють сучасне суспільство.
29. Поняття шлюбної поведінки та шлюбного вибору (відбору).
30. Чинники, що впливають на шлюбний вибір.
31. Соціологічні теорії шлюбного вибору.
32. Теорії шлюбного вибору в соціальній психології.
33. Роль дошлюбних чинників у процесі створення та подальшого функціонування сім'ї.
34. Практика укладання й застосування шлюбних угод: закордонний і вітчизняний досвід.

35. Сексуальна поведінка: визначення поняття та мети.
36. Зміст сексуальної поведінки з точки зору соціологічного підходу.
37. Типологія етичних сексуальних систем.
38. Взаємозв'язок сексуальної та репродуктивної поведінки.
39. Зміни, що відбуваються в сфері сексуальної поведінки в сучасному суспільстві.
40. Основні напрями соціологічних досліджень у сфері сексуальної поведінки.
41. Репродуктивна поведінка: визначення поняття. Особливості соціологічного підходу до вивчення репродуктивної поведінки.
42. Структура репродуктивної поведінки.
43. Результати репродуктивної поведінки.
44. Процес прийняття репродуктивних рішень.
45. Репродуктивна поведінка та проблеми планування сім'ї.
46. Поняття планування сім'ї. Основні концепції планування сім'ї.
47. Репродуктивна поведінка сучасної української сім'ї.
48. Батьківство як об'єкт соціологічного аналізу.
49. Культурно-історичні аспекти материнства й батьківства.
50. Теоретичні підходи до вивчення батьківства в соціології сім'ї.
51. Тенденції розвитку інституту батьківства на сучасному етапі.
52. Батьки й діти: проблеми адаптації до суспільних умов, що змінюються.
53. Поняття життєвого циклу сім'ї. Мікросоціологія сім'ї та демографія сім'ї як споріднені дисципліни, що мають спільний об'єкт вивчення.
54. Інструментальний та феноменологічний підходи до вивчення життєвого циклу сім'ї.
55. Методологія визначення стадій життєвого циклу сім'ї.
56. Неповнота життєвого циклу сім'ї.
57. Вивчення життєвого циклу сімей за допомогою методу сімейних біографій (життєвих історій сімей).
58. Зміст та сутність сімейної політики.
59. Теоретичні підходи до вивчення сімейної політики в закордонній соціології.
60. Теоретичні підходи в дослідженнях сімейної політики в пост радянській соціології.
61. Об'єкт, предмет, суб'єкти, цілі, функції сімейної політики.
62. Принципи сімейної політики.
63. Актуальні проблеми сучасної української сім'ї.
64. Пронаталістська політика української держави.
65. Соціальна допомога сім'ям. Соціальна робота з сім'ями.
66. Проблеми реалізації сімейної політики сучасної української держави. Законодавче забезпечення та механізми впровадження сімейної політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Антонов А. И. Микросоциология семьи: учебник. М.: ИНФРА-М, 2005. 368 с. (Классический университетский учебник).
2. Глазунов С. В. Соціологія сім'ї: навч. посібник для вищ. закл. освіти. Дніпропетровськ: РВВДД, 2000. 140 с.
3. Гурко Т. А. Теоретические подходы к изучению семьи. М.: Институт социологии РАН, 2010. 184 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/Gurko_Teoreticheskie_podkhody_k_izucheniyu_semyi.pdf.
4. Михеева А. Р. Брак, семья, родительство: социологические и демографические аспекты: учеб. пособие. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2001. 112 с. URL: <http://studentam.net/content/view/95/19/>.
5. Социология семьи: учебник / под ред. проф. А. И. Антонова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2005. 640 с. (Классический университетский учебник).
6. Черняк Е. М. Социология семьи: учебное пособие. Изд. 3-е, перераб. и доп. М.: Дашков и Ко, 2004. 238 с. URL: <http://socioline.ru/book/em-chernyak-sotsiologiya-semi>.

Допоміжна література

1. Концепція державної сімейної політики від 17.09.99 р. № 1063-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 46–47. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1063-14>.
2. Сімейний кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Авдеева А. В. «Вовлеченное отцовство» в современной России: стратегии участия в уходе за детьми. *Социологические исследования*. 2012. № 11. С. 95–104. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_11/Avdeeva.pdf.
4. Аксьонова С. Ю. Гендерні відмінності витрат часу на домашню роботу. *Демографія та соціальна економіка*. 2013. № 2 (20). С. 126–136. URL: <http://dse.org.ua/arhcrive/20/12.pdf>.
5. Актуальные проблемы родительства в России / отв. ред. Т. А. Гурко. М.: Институт социологии РАН, 2013. 209 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/Gurko_Actualnye_problemy_roditelstva_2013.pdf.
6. Актуальные проблемы семей в России / ред. Т. А. Гурко. М.: Институт социологии РАН, 2006. 223 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/gurko_2006.pdf.
7. Антонов А. И. Новая альтернативная школа в американской социологии семьи. *Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология*. 2003. № 3. С. 75–82.
8. Антонов А. И., Филипс Т. Ч. Социально-конвенциональные теории семьи в американском феминизме. *Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология*. 2002. № 1. С. 117–128.
9. Архангельский В. Н. Помощь семьям с детьми в России: оценка демографической результативности. *Социологические исследования*. 2015. № 3. С. 56–64. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2015_3/Archangelskiy.pdf.
10. Артамонова А. В. Траектории формирования российской семьи: изменения

- и факторы, их определяющие. *Социологический журнал*. 2018. № 2, т. 24. С. 110–134. URL: <http://jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/5847/public/5847-11164-1-PB.pdf>.
11. Багирова А. П., Шубат О. М. Образ родительства и его развитие в концепции родительского труда. *Социологические исследования*. 2014. № 4. С. 103–110. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2014_4/103-110_Bagirova.pdf.
  12. Багирова А. П., Шубат О. М. Семья и родительство сквозь призму мнений студенток. *Социологические исследования*. 2017. № 7. С. 126–131. URL: <http://socis.isras.ru/files/File/2017/7/Bagirova.pdf>
  13. Балабанов С. С., Наук Б., Саралиева З. Х.-М. Типология мотивов иметь или не иметь детей. *Социологические исследования*. 2009. № 3. С. 129–136. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2009-03/Balabanov_Saraliev.pdf.
  14. Батаева Е. В. Женская геронтология в телерекламе. *Социологический журнал*. 2012. № 3. С. 95–111. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_03_2012/05_Bataeva.pdf.
  15. Бегинина И. А., Ивченков С. Г., Шахматова Н. В. Семейные ценности в молодежной среде: факторный анализ результатов социологического исследования. *Социологическая наука и социальная практика*. 2014. № 2(6). С. 116–136. URL: http://www.isras.ru/files/File/SNSP/2_2014/Beginina.pdf.
  16. Безрукова О. Н., Самойлова В. А. Авторитарность в родительской культуре матерей. *Социологические исследования*. 2016. № 8. С. 116–125. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2016/2016_8/43-53_Bezrukova.pdf.
  17. Безрукова О. Н. Модели родительства и родительский потенциал: межпоколенный анализ. *Социологические исследования*. 2014. № 9. С. 85–97. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2014_9/Bezrukova.pdf.
  18. Безрукова О. Н., Самойлова В. А. Отцовский отпуск в России: мечты или реальность? *Социологические исследования*. 2017. № 7. С. 116–125. URL: <http://socis.isras.ru/files/File/2017/7/Bezrukova.pdf>.
  19. Безрукова О. Н. Отцовство в трансформирующемся обществе: ожидания матерей и практики отцов. *Социологические исследования*. 2013. № 11. С. 118–130. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2013_11/Bezrukova.pdf.
  20. Безрукова О. Н., Самойлова В. А. Потенциал успешного родительства в приемных семьях. *Социологические исследования*. 2017. № 11. С. 111–121. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2017/2017_11/Bezrukova.pdf.
  21. Безрукова О. Н., Самойлова В. А. Права работающих матерей. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2015. № 5, т. XVIII. С. 27–44. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2015_5/Bezrukova_Samoylova_2015_5.pdf.
  22. Безрукова О. Н. Роль семьи в формировании гражданской идентичности детей мигрантов. *Социологические исследования*. 2018. № 4. С. 43–53. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2018/2018_4/Bezrukova.pdf.
  23. Безрукова О. Н. Ценности детей и родительства: межпоколенческая динамика. *Социологический журнал*. 2017. № 1, т. 23. С. 88–110. URL: <http://jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/5003/public/5003-10075-1-PB.pdf>.
  24. Безрукова О. Н. Ценности родительства: структура, типы, ресурсы. *Социологические исследования*. 2016. № 3. С. 118–127. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2016/2016_3/118-127_Bezrukova_.pdf.

25. Бергер Б. Нуклеарная семья как первооснова цивилизации в исторической перспективе. *Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология*. 2003. № 3. С. 93–100.
26. Бронзино Л. Ю., Витковская М. И. Гендерная идентичность на фоне классического и постмодернистского феминизма. *Социологический журнал*. 2013. № 4. С. 107–121. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_04_2013/08_Vitkovskaya_Bronzino.pdf.
27. Бухалова Н. А. Повторные браки пожилых людей. *Социологические исследования*. 2014. № 3. С. 65–71. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2014_3/65-71_Vухalova.pdf.
28. Воугел Э. Ф. Семья и родство. *Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы* / под ред. Г.В. Осипова ; пер. с англ. М. : Прогресс, 1972. С. 163–173.
29. Гавра Д. П. Категория имиджа в современной коммуникативистике. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2013. № 4, т. XVI. С. 29–43. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2013_4/Gavra_2013_4.pdf.
30. Голод С. И. Перспективы моногамной семьи: сравнительный межкультурный анализ. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2003. № 2, т. VI. С. 106–119. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2003_2/Golod_2003_2.pdf.
31. Голод С. И. Прокреация, плюральность эротического ландшафта: история и современное состояние. *Социологические исследования*. 2008. № 12. С. 82–90. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2008-12/Golod_10.pdf.
32. Голод С. И. Социолого-демографический анализ состояния и эволюции семьи. *Социологические исследования*. 2008. № 1. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2008-01/golod.pdf>.
33. Голод С. И. Семья: прокреация, гедонизм, гомосексуализм. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2012. № 2, т. XV. С. 20–38. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2012_2/Golod_2012_2.pdf.
34. Голод С. И. Трансформация эротико-эмоциональных отношений молодежи на протяжении XX столетия. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2010. № 2, т. XIII. С. 52–71. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2010_2/Golod_2010_2.pdf.
35. Голод С. И. Трансформация эротико-эмоциональных отношений молодежи на протяжении XX столетия. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2010. № 1, т. XIII. С. 69–89. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2010_1/Golod_2010_1.pdf.
36. Голод С. И. Эмансипация сексуальности в России: рубеж XIX–XX веков. *Социологические исследования*. 2009. № 9. С. 69–79. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2009-09/Golod.pdf>.
37. Голофаст В. Б. Социология семьи. Статьи разных лет / под ред. О. Б. Божкова. СПб.: Алетейя, 2006. 432 с. (Серия «Российская социология»).
38. Гольцова Е. В., Лещенко Я. А. Факторы социальной среды как детерминанты брачности и рождаемости. *Социологические исследования*. 2010. № 2. С. 125–130. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2010-2/Golzova_Lechenko.pdf.
39. Григорьев С. И., Катаева В. И., Колударова С. В., Фомичева Т. В. Социально ориентированные некоммерческие организации и проблемы детей и семьи

- в России. *Социологические исследования*. 2018. № 6. С. 125–133. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2018/2018_6/Grigorev.pdf.
40. Григорьева Н., Дюпра-Куштанина В., Шарова М. Социальная политика в области родительства: сравнительный анализ (Россия – Франция). *Журнал исследований социальной политики*. 2014. № 1, т. 12. С. 21–38. URL: http://ecsocman.hse.ru/hseidata/2014/03/30/1317351145/JISP_12_1_Grigoryeva_DupraKushtanina_Sharova.pdf.
  41. Гуд У. Социология семьи. *Социология сегодня: Проблемы и перспективы* / под ред. Г. В. Осипова; пер. с англ. М.: Прогресс, 1965. С. 194–216.
  42. Гурко Т.А. Благополучие мужчин и женщин различного брачного статуса: Россия в международном контексте. *Социологический журнал*. 2018. № 1, т. 24. С. 73–94. URL: <http://jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/5714/public/5714-11114-1-PB.pdf>.
  43. Гурко Т. А. Брак и родительство в России. М. : Институт социологии РАН, 2008. 325 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/Publication/Brak_i_roditelstvo_Gurko_2008.pdf.
  44. Гурко Т. А. Новые семейные формы: тенденции распространения и понятия. *Социологические исследования*. 2017. № 11. С. 99–110. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2017/2017_11/Gurko.pdf.
  45. Гурко Т. А., Орлова Н. А. Развитие личности подростков в различных типах семей. *Социологические исследования*. 2011. № 10. С. 99–108. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2011-10/Gurko.pdf>.
  46. Гурко Т. А. Развитие теоретического знания в западной социологии семьи. *Россия реформирующаяся : Ежегодник-2010*. Вып. 9. М.: Новый хронограф, 2010. С. 88–107. URL: <http://www.isras.ru/files/File/ezhegodnik/2010/Gurko.pdf>.
  47. Гурко Т. А. Репродуктивные планы супругов. *Социологические исследования*. 2014. № 9. С. 77–85. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2014_9/Gurko.pdf.
  48. Гурко Т. А. Родительство: социологические аспекты. М. : Центр общечеловеческих ценностей, 2003. 164 с. URL: http://www.isras.ru/files/File/publ/gurko_2003.pdf.
  49. Гурко Т. А. Становление социологии семьи в России. *Социологические исследования*. 2018. № 6. С. 40–52. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2018/2018_6/Gurko.pdf.
  50. Дементьева И. Ф. Факторы риска современного детства. *Социологические исследования*. 2011. № 10. С. 108–114. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2011-10/Dementjeva.pdf>.
  51. Демографические процессы в современном обществе: практика и политика / под ред. П. В. Романова. Саратов: Научная книга, 2005. 250 с.
  52. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2013 року. К.: Міністерство соціальної політики України, Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2014. 125 с. URL: <http://dimp.org.ua/files/dopovid-dity13-ebook.pdf>.
  53. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2011 року) / С. Ю. Аксьонова, М. Ю. Варбан, О. А. Васильєв та ін. К., 2012. 188 с. URL: <http://dimp.org.ua/files/dopovid-dity11-ebook.pdf>.

54. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2010 року). К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2011. 195 с. URL: <http://dimp.org.ua/files/dopovid-dity10-ebook.pdf>.
55. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2007 року. К.: Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, 2008. 190 с. URL: <http://dimp.org.ua/files/dopovid-dity08-ebook.pdf>.
56. Дэвис К. Социология демографического поведения. *Социология сегодня. Проблемы и перспективы*. М. : Прогресс, 1965. С. 343–371.
57. Егорова Н. Ю., Сизова И. Л. Имеет ли российская семья шанс стать солидарной? *Социологические исследования*. 2014 № 4. С. 97–102. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2014_4/97-102_Egorova.pdf.
58. Исследования проблем семьи: основные направления. *Современная немецкая социология (Обзор). Исследования проблем семьи*. Нижний Новгород: НИСОЦ, 2011. С. 6–25. URL: http://www.nisoc.ru/download/Fam_BookFin_new3.pdf.
59. Елютина М. Э., Быкова Н. О. Ассиметричный по возрасту брак в оценках супругов. *Социологические исследования*. 2012. № 1. С. 83–93. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_1/Elyutina.pdf.
60. Елютина М. Э., Исаева С. А. Причины развода в третьем возрасте. *Социологические исследования*. 2012. № 9. С. 91–99. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_9/Elyutina.pdf.
61. Елютина М. Э. Супружеские отношения в пожилом возрасте. *Социологические исследования*. 2010. № 11. С. 83–92. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2010-11/Elyutina.pdf>.
62. Забезпечення рівних можливостей та прав дітей в умовах зростання ризиків бідності населення. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2009 року. К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2010. 150 с. URL: <http://dimp.org.ua/files/dopovid-dity09-ebook.pdf>.
63. Загирова Э. М. Влияние типа религиозности на отношение к традиционной семье. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2017. № 2, т. XX. С. 82–103. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2017_2/Zagirova_2017_2.pdf.
64. Здравомыслова О. М. Семья и общество: гендерное измерение российской трансформации. М.: Эдиториал УРСС, 2003. 152 с.
65. Зеликова Ю. А. Влияние социальной политики и родительских ценностей на семейное поведение и воспитание детей: межстрановой анализ. *Журнал исследований социальной политики*. 2012. № 3, т. 10. С. 343–360. URL: http://ecsocman.hse.ru/hsedata/2013/05/06/1299354904/ZelikovaJISP_10_3.pdf.
66. Зеликова Ю. А. Динамика сексуальной либерализации в современной России: поколенческий анализ. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2015. № 3, т. XXVIII. С. 96–109. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2015_3/Zelikova_2015_3.pdf.
67. Зидер Р. Социальная история семьи в Западной и Центральной Европе (конец XVIII–XX вв.). М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. 302 с.
68. Иванова Е. А. Я себя не отношу к хорошим к хорошим папам, в лучшем случае, к нормальным: как российские мужчины конструируют образ «хорошего отца» после развода. *Журнал социологии и социальной антропо-*

- логи. 2017. № 5, т. XX. С. 132–150. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2017_5/Ivanova_2017_5.pdf.
69. Іващенко Т. Ю. Оцінка сучасних заходів підтримки сімей з дітьми в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2014. № 2(22). С. 90–100. URL: <http://dse.org.ua/arhcrive/22.html>.
  70. Иудин А. А., Шпилев Д. А. Основные направления исследования проблем семьи в современной Германии. *Социологические исследования*. 2012. № 1. С. 94–105. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_1/Iudin.pdf.
  71. Кайлова О. В. Опыт семейной политики в странах Европейского Союза: система родительских отпусков. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2006/0229/analit07.php>.
  72. Карабчук Т., Нагерняк М. Детерминанты занятости для матерей в России. *Журнал исследований социальной политики*. 2013. № 1, т. 11. С. 25–48. URL: http://ecsocman.hse.ru/hseidata/2013/07/01/1285635014/Karabchuk%20Nagerniak%20JISP_11_1.pdf.
  73. Карлсон А. Общество – семья – личность: социальный кризис Америки. Американская школа альтернативной социологии / пер. с англ.; под ред. проф. А. И. Антонова. М., 2003. 290 с.
  74. Климова С. В. Домашний труд в городской семье. *Социологические исследования*. 2012. № 4. С. 118–121. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_4/Klimova.pdf.
  75. Ковалевский М. М. Очерк происхождения и развития семьи и собственности / пер. с франц. 2014. 152 с.
  76. Козлова Т. З. Мотивация приема детей-сирот в замещающую (опекунскую) семью. *Социологический журнал*. 2012. № 2. С. 115–126. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_02_2012/06_Kozlova.pdf.
  77. Козлова Т. З. Проблемы создания и жизнедеятельности опекунской семьи. *Социологические исследования*. 2009. № 3. С. 136–139. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2009-03/Kozlova.pdf>.
  78. Козьмина Я. Я., Сивак Е. Е. Влияют ли на родительскую самоэффективность разногласия с родственниками по поводу правил воспитания и ухода за ребенком? *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2015. № 4, т. XVIII. С. 65–81. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2015_4/Kozmina_Sivak_2015_4.pdf.
  79. Кон И. С. Гендер и маскулинность, сыновья и отцы. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2012. № 1, т. XV. С. 48–64. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2012_1/Kon_2012_1.pdf.
  80. Кон И. С. Лунный свет на заре. Лики и маски однополой любви. М.: Олимп; АСТ, 1998. 496 с. URL: <http://www.klex.ru/bqh>.
  81. Кон И. С. Три в одном: сексуальная, гендерная и семейная революции. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2011. № 1, т. XIV. С. 51–65. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2011_1/Kon_2011_1.pdf.
  82. Костенко В. Гендерные установки мигрантов-мусульман в Северной и Западной Европе. *Социологические исследования*. 2014. № 11. С. 52–59. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2014_11/Kostenko.pdf.

83. Кравченко Ж. В. Мужчины в заботе о детях: сравнительный анализ России, Франции и Норвегии. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2012. № 1, т. XV. С. 65–85. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2012_1/Kravchenko_2012_1.pdf.
84. Кризис института семьи в постиндустриальном обществе: анализ причин и возможности преодоления / К. Яновский и др. М.: ИЭПП, 2007. 243 с. URL: http://www.iep.ru/files/text/working_papers/112.pdf.
85. Кучмаева О. В., Марыганова Е. А., Петрякова О. Л., Синельников А. Б. О современной семье и ее воспитательном потенциале. *Социологические исследования*. 2010. № 7. С. 49–55. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2010-7/Kuchmaeva.pdf>.
86. Лактюхина Е. Г., Антонов Г. В. «Мы просто живем вместе»: сожителство в современной России. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2015. № 4, т. XVIII. С. 82–95. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2015_4/Laktyukhina_Antonov_2015_4.pdf.
87. Лактюхина Е. Г. От брака к разводу и обратно. Исследование постразводного поведения. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2017. № 2, т. XX. С. 62–81. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2017_2/Laktyukhina_2017_2.pdf.
88. Лысова А. В. О границах радикальной феминистской теории в объяснении насилия в семье. *Социологические исследования*. 2012. № 4. С. 110–117. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_4/Lysova.pdf.
89. Митрега А. Современная польская семья: вызовы и риски постмодерна. *Журнал исследований социальной политики*. 2010. № 3, т. 8. С. 373–392. URL: <http://ecsocman.hse.ru/mags/jsp/2010-8-3/26551383.html>.
90. Михеева А. Р. К вопросу о социальном механизме трансформации семейных отношений: опыт теоретизирования в рамках генетического структурализма. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2012. № 2, т. XV. С. 57–80. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2012_2/Mikheeva_2012_2.pdf.
91. Мозжегоров С. В. Нарративы о гомосексуальном раскрытии в западном и российском социокультурном контексте. *Социологический журнал*. 2014. № 1. С. 124–140. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_01_2014/07_Mozzhegorov.pdf.
92. Мозжегоров С. В. Стратегии гомосексуального раскрытия в личностных нарративах российских геев и лесбиянок. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2013. № 3, т. XVI. С. 172–187. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2013_3/Mozzhegorov_2013_3.pdf.
93. Молодіжна сімейна політика в Україні: колективна монографія / С. В. Ничипоренко та ін. Умань: Видавець Сочінський, 2011. 217 с. URL: <http://www.idss.org.ua/monografii/nichiporenko.pdf>.
94. Муравьева М. Традиционные ценности и современные семьи: правовые подходы к традиции и модерну в современной России. *Журнал исследований социальной политики*. 2014. № 4, т. 12. С. 625–640. URL: http://ecsocman.hse.ru/hse/2014/12/30/1103961323/JISP_12_4_Муравьева.pdf.
95. На перепутье: методология, теория и практика ЛГБТ и квир-исследований: сборник статей / ред.-сост. А. А. Кондаков. СПб.: Центр независимых

- социологических исследований, 2014. 466 с. URL: http://cisr.ru/files/publ/Na_pereputye-book.pdf.
96. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. К. : АДЕФ-Україна, 2008. 288 с. URL: http://www.idss.org.ua/monografii/Book-Naselenie_.pdf.
  97. Нерівні можливості дітей в Україні: аналіз та рекомендації для політики (на основі моніторингу щодо економічної нерівності домогосподарств та доступу дітей до послуг соціальної сфери) / Л. М. Черенько та ін. К., 2011. 47 с. URL: <http://www.idss.org.ua/monografii/nerivni%20mozhlivosti.pdf>.
  98. Носкова А. В., Титова М. А., Васильев А. А., Кишкин М. И. Дети вне семьи: фостерные практики в России. *Социологические исследования*. 2016. № 8. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2016/2016_8/54-64_Noskova.pdf.
  99. Орлова Н. А. Родительские практики в восприятии подростков. *Социологические исследования*. 2012. № 9. С. 99–108. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_9/Orlova.pdf.
  100. Панкратова Н. В. Социальный и биологический аспекты родительства. *Социологические исследования*. 2006. № 10. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2006-10/pankratova.pdf>.
  101. Печерская Н. В. Мифология родительства: анализ дискурсивного производства идеальной семьи. *Журнал исследований социальной политики*. 2012. № 3, т. 10. С. 323–342. URL: http://ecsocman.hse.ru/hse/2013/05/06/1299355004/PecherskaiaJISP_10_3.pdf.
  102. Печерская Н. В. Перспективы российской семейной политики: принуждение к традиции. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2013. № 4, т. XVI. С. 94–105. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2013_4/Pecherskaya_2013_4.pdf.
  103. Попова И. П. Профессиональный выбор: влияние культурных ресурсов семей российских специалистов. *Социологические исследования*. 2013. № 11. С. 130–140. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2013_11/Popova.pdf.
  104. Проневская И. В. Фамилистические исследования: количественный и качественный подходы. *Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология*. 2010. № 4. С. 151–163. URL: <http://vestnik.socio.msu.ru/archive/text/2010/4/11.pdf>.
  105. Ржаницына Л. С. Молодые семьи с детьми: кто такие, как живут, чего хотят. *Социологические исследования*. 2011. № 3. С. 85–94. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2011-3/Rzhanitsina.pdf>.
  106. Ржаницына Л. С. Улучшение положения детей в разведенных семьях. *Социологические исследования*. 2015. № 3. С. 65–69. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2015/2015_3/Rzhanitsyna.pdf.
  107. Рождественская Е. Ю. Отцовство: либеральный тренд от отца к папе? *Социологический журнал*. 2010. № 3. С. 75–89. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_03_2010/05_Rozdestvenskaya.pdf.
  108. Рочева А. Л. Исследование опыта рождения детей женщинами-мигрантами: проблемы доступа в поле. *Социологический журнал*. 2012. № 3. С. 41–66. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_03_2012/02_Rocheva.pdf.
  109. Русанова Н. Вспомогательные репродуктивные технологии в России: история, проблемы, демографические перспективы. *Журнал исследований социальной*

- политики*. 2013. № 1, т. 11. С. 69–86. URL: http://ecsocman.hse.ru/hsedata/2013/07/01/1285634966/RusanovaJISP_11_1.pdf.
110. Савинская О. Б. Баланс работы и семьи: стратегии совмещения профессиональных и семейных обязанностей работающими матерями в Москве. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2013. № 2, т. XVI. С. 142–167. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2013_2/Savinskaya_2013_2.pdf.
  111. Сизова И. Л., Егорова Н. Ю. Насилие в школе и проблемы семьи. *Социологические исследования*. 2016. № 3. С. 128–131. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2016/2016_3/128-131_Sizova_.pdf.
  112. Сизова И. Л. «Новое отцовство» в свете традиций и инноваций семейной политики в Европе. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2012. № 1, т. XV. С. 86–102. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2012_1/Sizova_2012_1.pdf.
  113. Синельников А. Б. Семья и брак: кризис или модернизация? *Социологический журнал*. 2018. № 1, т. 24. С. 95–113. URL: <http://jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/5715/public/5715-11116-1-PB.pdf>.
  114. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасні тенденції та стан розвитку. К.: Основа-Принт, 2009. 248 с. URL: <http://www.idss.org.ua/public.html>.
  115. Скутнева С. В. Раннее материнство. *Социологические исследования*. 2009. № 7. С. 113–118. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2009-07/Skutneva.pdf>.
  116. Слюсар Л. І. Розлучення в Україні в демографічному вимірі: минуле і сучасність. *Демографія та соціальна економіка*. 2014. № 2(22). С. 78–89. URL: <http://dse.org.ua/archive/22/7.pdf>.
  117. Слюсар Л. І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? *Демографія та соціальна економіка*. 2007. № 1. С. 28–38. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11686/03-Slusar.pdf?sequence=1>.
  118. Сметанин Е. Н. Демографическая структура населения и репродуктивное поведение женщин. *Социологическая наука и социальная практика*. 2013. № 4. С. 91–105. URL: http://www.isras.ru/files/File/SNSP/4_2013/Smetanin.pdf.
  119. Собкин В. С., Скобельцина К. Н., Иванова А. И. Влияние социальных факторов на семейный досуг дошкольника. *Социологические исследования*. 2013. № 6. С. 61–70. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2013-6/Sobkin_Skobeltseva_Ivanova.pdf.
  120. Сорокин П. А. Кризис современной семьи. *Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология*. 1997. № 3. С. 65–79.
  121. Соціально-економічні причини насильства в сім'ї в Україні: аналіз проблем та шляхи запобігання. Матеріали за рез-ми соціологічного опитування / Т. Ф. Алексеєнко та ін. К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. 143 с.
  122. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти. / заг. ред. О. Кочемировської. К.: Клименко Ю. Я., 2010. 372 с. URL: http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2013/tan_systemy_2010.pdf.
  123. Становище сімей в Україні (за підсумками 2010–2013 років) : Щорічна державна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище сімей та стан реалізації державної сімейної

- політики. К.: Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2014. 241 с. URL: <https://dimp.gov.ua/downloads/stanovishhe-simej-v-ukrayini-za-pidsumkami-2010-2013-rokiv>.
124. Становище сімей в Україні (за підсумками 2000–2009 років) : Щорічна державна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище сімей та стан реалізації державної сімейної політики. К.: Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2011. 224 с. URL: <http://dimp.org.ua/files/dopovid-simya00-09-ebook.pdf>.
  125. Стрельник Е. А. Государственный неотрадиционализм и семейная политика в Украине. *Социологические исследования*. 2014. № 9. С. 97–102. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2014_9/Strelnik.pdf.
  126. Стрельник Е. А. Практики сочетания матерями оплачиваемой работы и заботы о детях (опыт социологического анализа). *Социологические исследования*. 2016. № 8. С. 64–70. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2016/2016_8/64-70_Strelnik.pdf.
  127. Сухова А. С. Услуги по уходу за детьми: масштабы и факторы потребления российскими семьями. *Журнал исследований социальной политики*. 2011. № 4, т. 9. С. 473–494. URL: <http://ecsocman.hse.ru/mags/jsps/2011-9-4/46586764.html>.
  128. Сучасна українська сім'я: медико-соціальні аспекти: колективна монографія / В. М. Лісовий та ін. Х.: Майдан, 2009. 268 с.
  129. Тарандо Е. Е. Семья и собственность: взаимодействие и развитие в современных обществах. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2003. № 2, т. VI. С. 137–149. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2003_2/Tarando_2003_2.pdf.
  130. Тартаковская И. Н. Воспроизводство гендерного порядка через карьерные стратегии: попытка интерсекционального анализа. *Социологические исследования*. 2015. № 5. С. 84–93. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2015/2015_5/Tartakovskaya.pdf.
  131. Тёррэннен М. Социально-экономическое благополучие финских семей с маленькими детьми: экономическое измерение реципрокности. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2015. № 5, т. XVIII. С. 8–26. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2015_5/Torronen_2015_5.pdf.
  132. Тихомирова В. В. Социальное самочувствие и ценностные ориентации молодой семьи. *Социологические исследования*. 2010. № 2. С. 118–124. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2010-2/Tihomirova.pdf>.
  133. Толстокорова А. В. Любовь по телефону: роль мобильной телефонии в транснациональном материнстве украинских заробитчанок. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2013. № 4, т. XVI. С. 142–158. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2013_4/Tolstokorova_2013_4.pdf.
  134. Толстокорова А. В. «Мама моет раму в Риме»: гендерные аспекты транснационального родительства в Украине. *Журнал исследований социальной политики*. 2012. № 3, т. 10. С. 393–408. URL: http://ecsocman.hse.ru/hse/2013/05/06/1299356311/TolstokorovaJISP_10_3.pdf.
  135. Толстокорова А. В. «Папы всякие нужны»: трансформация института отцовства в украинской транснациональной семье. *Журнал социологии и*

- социальной антропологии*. 2014. № 3, т. XVII. С. 94–111. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_3/Tolstokorova_2014_3.pdf.
136. Толстокорова А. В. Украинская транснациональная семья как модернизированная модель семейных отношений: панацея, яд или плацебо? *Социологический журнал*. 2013. № 2. С. 43–64. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_02_2013/03_Tolstokorova.pdf.
137. Тындик А. О. Репродуктивные установки и их реализация в современной России. *Журнал исследований социальной политики*. 2012. № 3, т. 10. С. 361–376. URL: http://ecsocman.hse.ru/hse/2013/05/06/1299354930/TyndikJISP_10_3.pdf.
138. Фахрисламова Р. Т. Феномен женской бездетности в России: исторические и социальные предпосылки. *Социологический журнал*. 2014. № 3. С. 33–54. URL: <http://jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/511/public/511-2357-1-PB.pdf>.
139. Филипс Ч. Томас Феминизм и семья: историко-социологический анализ: монография / под ред. А. И. Антонова. М.: Грааль, 2002. 176 с.
140. Хилажева Г. Ф. Насилие в семье как социальная проблема современного общества. *Социологические исследования*. 2015. № 8. С. 61–65. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2015/2015_8/Khilazheva.pdf.
141. Чалфен Р. Семейные фотографии как коммуникация посредством изображений. *Социологический журнал*. 2010. № 2. С. 98–118. URL: http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag_02_2010/07_Chalfen.pdf.
142. Чернова Ж. В. Баланс семьи и работы: политика и индивидуальные стратегии матерей. *Журнал исследований социальной политики*. 2012. № 3, т. 10. С. 295–308. URL: http://ecsocman.hse.ru/hse/2013/05/06/1299354948/ChernovaJISP_10_3.pdf.
143. Чернова Ж. В. Кто, о ком и на каких условиях должен заботиться? Гендерный анализ режимов заботы и семейной политики. *Журнал исследований социальной политики*. 2011. № 3, т. 9. С. 295–318. URL: <http://ecsocman.hse.ru/mags/jsps/2011-9-3/38603626.html>.
144. Чернова Ж. В. Рабочее место, дружественное семье: политические инициативы, позиция работодателя и типы поддержки работников с семейными обязанностями. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2017. № 1, т. XX. С. 93–113. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2017_1/Chernova_2017_1.pdf.
145. Чернова Ж. В. Семейная политика в западноевропейских странах: модели отцовства. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2012. № 1, т. XV. С. 103–122. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2012_1/Chernova_2012_1.pdf.
146. Чурилова Е. В. Основные подходы к изучению факторов формирования и распространения семей с одним родителем. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2014. № 4, т. XVII. С. 150–161. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_4/Churilova_2014_4.pdf.
147. Чурилова Е. В. Состав и благосостояние неполных семей в России. *Социологические исследования*. 2015. № 3. С. 56–64. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2015_3/Churilova.pdf.

148. Шевченко И. О. Ситуация после развода: отцы и дети. *Социологические исследования*. 2015. № 3. С. 78–81. URL: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2015_3/Shevchenko.pdf.
149. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. К. : АДЕФ-Україна, 2008. 256 с. URL: <http://www.idss.org.ua/monografii/Book-Shlub-web.pdf>.
150. Шманкевич Т. Ю. «Затмение семьи»: дискуссия во французской социологии. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2005. № 3, т. VIII. С. 157–173. URL: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2005_3/Shmankevich_2005_3.pdf.
151. Шпаковская Л. Л. Политика институционализации и практики приватизации семейной жизни: партнерство и брак в России. *Журнал исследований социальной политики*. 2012. № 3, т. 10. С. 309–322. URL: http://ecsocman.hse.ru/hse/2013/05/06/1299354993/ShpakovskaiaJISP_10_3.pdf.
152. Щелкин А. Г. Нетрадиционная сексуальность (опыт социологического анализа). *Социологические исследования*. 2013. № 6. С. 132–141. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2013-6/Schelkin.pdf>.

Посилання на інформаційні ресурси в інтернеті

1. Сайт державного інституту сімейної та молодіжної політики. URL: <https://dismp.gov.ua/>
2. Сайт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України. URL: www.idss.org.ua
3. Сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/index>